

# Tijding 1981-2



*Kroniek van de heemkundekring*

*'t Zuidkwartier*

*Tijding* 1981-2

*Uitgave van de heemkundekring*

*'t Zuidkwartier*

**JUNI '81**

# TIJDING 1981-2

## volgorde der artikelen:

	Bldz.
- Doelstelling van de Heemkundekring.	3
- Bestuurssamenstelling	4
- Van de redactie	5
- "Den Cnaep van 't Putse Schuttersgilt omgekomen".	6
- Oplossing Cryptogram "Tijding 1980/3".	11
- Van "Paardewei" tot "Roskam".	12
- Van vroeger, nouw en strak.	17
- Zuidkwartiertjes	21
- Ossendrecht in oude wegen V.	23
- Dieverij en bedelarij rondom Huijbergen.	30
- De Baksteenindustrie in de Zuidwesthoek.	35
- Schrijvers, die over de schreef gingen.	38
- Visie van een Westbrabander over de verdeling van Brabant.	48
- Bevolkingsstatistieken uit de 18e eeuw	55

DOELSTELLING VAN DE HEEMKUNDIGE KRING  
"HET ZUIDKWARTIER"

-----

Opgericht 27 maart 1977.

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevende- of politieke oogmerken.

Ze neemt ten opzichte van alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkterrein omvat het grondgebied der Gemeenten Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Zij stelt zich, met inachtneming van het bovenstaande, ten doel:

1. Het bevorderen van de belangstelling op heemkundig gebied voor de omgeving, door het geven van voorlichting, het organiseren van lezingen, kursussen, ekskursies, tentoonstellingen en andere evenementen.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis, genealogie, antroponymie, topografie, toponymie, geologie, bodemkunde, waterhuishoudkunde en geomorfologie.
3. Het vastleggen van dialecten, al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, uitdrukkingen enzovoorts.
4. Het stimuleren tot het in stand houden van oude gebruiken, ambachten en folkloristische activiteiten.
5. Het ijveren voor het behoud van waardevolle landschappen en bouwwerken en cultuur-historische- en heemkundig waardevolle zaken.
6. Het uitgeven van een periodiek aan haar leden en andere voorkomende publikaties.
7. Alles te doen of te bevorderen wat in een heemkundig kader te plaatsen valt.

Nieuwe leden kunnen zich voor 1981 opgeven door middel van storting van de jaarkontributie ad f 25,--, t.n.v. Penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht, nr.: 14.05.21.437, gironummer van de bank: 1107397.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij: Mej. M. Bastiaanse, sekretaresse interne zaken,

Antwerpsestraat 47,

Putte NBr.

Tel.: 01645-2794 (na 18.00 uur).

SAMENSTELLING BESTUUR.

A.J.Pijnen, voorzitter.

Huybergseweg 51, Hoogerheide. Tel.: 01646 - 2895.

L.F. v.d. Bergh, vice-voorzitter / extern sekretariaat.

Aviolandalaan 29, Hoogerheide. Tel.: 01646 - 3339.

Mej. M.Bastiaanse, sekretaresse interne zaken.

Antwerpsestraat 47, Putte. Tel.: 01645 - 2794.

A.Mattheussens, penningmeester.

Aanwas 27, Ossendrecht.

Mevr. C.Bolders - van Dooren.

Vogelenzang 3, Ossendrecht.

J. van Loon.

Koningin Wilhelminastraat 22, Ossendrecht. Tel.: 01647 - 2782.

P. v.d. Bussche.

Kromstraat 3, Hoogerheide.

Wegens onvolledigheid van het bestuur, kunnen candidaat bestuursleden zich nog tussentijds melden bij Mej. M.Bastiaanse. Sekretaresse interne zaken.

Losse nummers "Tijding"

In verband met de algemene prijsstijgingen hebben wij de contributiebijdrage moeten verhogen.

Derhalve stijgt ook de prijs van losse nummers van "Tijding" van f 5,- naar f 6,-.

Deze zijn aan genoemde prijs verkrijgbaar bij Mej. M.Bastiaanse.

## Van de redactie.

Als "Tijding 1981/2 U heeft bereikt hebben we de zomer en de vakantie in het nabije verschiet.

Een mooie periode om op het gemak te lezen, én te genieten. Wij hopen daarom dat deze "Tijding" geheel aan Uw verwachtingen zal voldoen.

Zoals vanouds een diversiteit aan artikelen, U zult het bemerken, "voor elk wat wils".

Aan alle medewerkers(sters) onze dank voor hun inzet. Voor die medewerkers die moeilijkheden ondervinden, om wegens gebrek aan documentatie bepaalde artikelen voldoende te onderbouwen, zij medegedeeld dat zij voor juiste documentatie ten alle tijde hiervoor een beroep kunnen doen op redactie en bestuur. Graag zullen deze alle mogelijke hulp verlenen. Zo hoort het ook ! Een goed artikel spreekt immers ons allen aan.

Naar ons, van de zijde van het bestuur werd medegedeeld, hebben nog niet alle leden de jaarbijdrage voldaan. Waarschijnlijk vergeten werk.

Een vriendelijk verzoek, zo U dit nog niet deed, betaal zo spoedig mogelijk; het geld kan zo goed gebruikt worden.

Lezingen, documentatie en "Tijding" vragen namelijk veel geld.

Tot slot nogmaals een prettige vakantie, en veel leesgenot!

De Redactieraad.

J. v. Elzaker, A. Pijnen.

```
*****
*
* Overname der artikelen, of gedeelten daarvan, in
* welke vorm dan ook, zonder schriftelijke toestem-
* ming van schrijvers én bestuur is verboden.
*
*
* Het bestuur aanvaardt geen verantwoording voor de
* strekking, juistheid en originaliteit der artike-
* len, doch laat deze geheel voor de ondertekenaars
* hiervan.
*
*
*
*
*****
```

**"Den Cnaep van 't Putse Schuttersgilt omgekomen"**

Het moet voor de Chirurgijn van Kapellen destijds vrij vreemd geleken hebben te worden geroepen bij een geval als het onderhavige.

De gerechtsvorster van Ettenhoven daagt bij hem op, en brengt hem ter kennis dat er op het grondgebied van dezelfde heerlijkheid het lichaam van een man verminkt en dood, onbeheerd in een kist is aangetroffen.

Hoe het daar zo is gekomen weet de vorster niet te melden. Plichtsgetrouw gaat de geneesheer er op af om de jonge man, want dat blijkt het te zijn, te onderzoeken. Wat hij hoort en constateerd is niet mis en om de lezer zo dicht mogelijk bij de zaak te betrekken laten we hem zelf aan het woord.

*"Compareerde Fredericus Phillipus Koerner Mr. Chirurgijn tott Capelen, van competente ouderdom. Dewelcke ter requisitie van 't officie deeser Heerlijckheit onder presentatie van eede des versochgt te worde te doen heeft verklaert waer ende waerachtig te weesen datte hij op Woenstag den 18<sup>e</sup> deeser ten versueke van Dhr. van Kessel Drossaert van Ettenhoven geleege onder Keijzers Brabant onder de voorseijden Jurisdictione ten overstaen van twee scheepenen geassisteert met den Gerechtsvoster van Ettenhoven gelegen onder keijssers brabant voorts heeft gevisiteert seecker dood lighaem van een mans-persoon ligghende in eene kist, die gesegt wiert te sijn geweest den cnaep van seekere Schuttersgilt onder Putte en dat hij bij het neemen van die visitatie heeft bevonden dat den doodden was hebbende eene wonde ingaande agchter in de Junchera (1) van de knie waerdoor niet ende alleen geleeedeert maer selfs verbreijsselt waeren de beijdden ossen Tibia (2) alsmede de sluitinghe van het Ossemeris (3) ende ook de knieschijff mitschgaeders alle de arteria, musculi (4) en zenuwen daer ter plaetse liggende seijnde, door de voorseijde wonde oock afgenoomen seijnde de vena mediana (5). In welcker woorde heij oock gevonden ende daer uijtgenomen heeft eene kogel sittende onder de huijt boven de kniescheijff waer uijt den Declarant voorkomt ende moet besluijten dat de hier en voren gemelte wonde den doodden door een schietend instrument is toegebracht voorts verclaert hij compaerant dat de voorseijden wonde ham van die natuer in omstanddigheden met de gevolgen van dien hier vooren geexpressieert is voorgekomen Dat deselve is geweest incurable (6) en vervolgens doodelek ende dat heij na naauwkeurig ontersoeck geen andre wonden als voorgemelte aen het voorseijden lighaem heeft bevonden. Sluijtende den comparant hier meede seijne verklaering etc. etc. etc.*

Actum Putte 26 October 1741

w.g. Fritrich Philip Koerner."

Een ding was duidelijk: de jonge man was dood. Verder bleek dat men bij het schuttersgilde van Putte bepaald niet aan propeschieterij of vogelpik deed. En de omstandigheden waaronder de jonge man was overleden, en de onverklaarbare wijze waarop het dode lichaam op Zuid-Nederlands gebied terecht was gekomen bleven voorhands onduidelijk.

De schepenbank van Putte Ned. bleek er toch wel wat van af te weten en liet daarop het volgend los:

*"Dat vansweegens het sogenaemd Ambrosius Gilde deeser eene preijs is voorgesteld omme soo bij de Giltebroeders als te andre liefhebbers buijten het gilde te worde affgeschootte " gelijk ook opte sondag de 15<sup>e</sup> deser maent Ocktober ende daegs daeraen seijnde. geweest maendagh den 16<sup>e</sup> Ocktober door verscheijndne liefhebbers naer den preijs is geschooten".*

Het betrof hier dus een zogenaamde "open schieting". En het zal de lezer duidelijk worden dat de schieting werd gehouden in dezelfde tijd van het jaar dat men nu Putse kermis viert. Of men dat toen ook al deed zou de moeite van het onderzoeken zeker waard zijn.

Maar we keren terug tot de zaak. Heren schepenen blijken er toch nog wel iets meer van af te weten.

*"Sij hebben beij gemeen gerugt vernomen en sonder dat weij het contrari van dien tot nog toe hebben verstaen op maendag bovengemelt des voorsmiddaghs onder het exerceren van gemelte liefhebberij dat eene liefhebber met naeme Cornelis Verbiest wonende tot Stabroeck en meede schietende naer den gemelte preijs een ongeluck soude hebbe gehad in het affschietten van deselves snaphaen offte bus".*

Een min of meer schijnheilige verklaring. Want uit hoofde van hun ambt dienden zij er zo spoedig mogelijk bij te zijn, en er door onderzoek zoveel mogelijk van te weten. Doch ze zetten hun onwetend, of quasi onwetend spelletje voort.

Verbiest zou de gebruikelijke tekens gegeven hebben die bij het "loopen van diergelijcke.....met een gewheer gebruijckelijk sijn"

Maar op onverklaarbare wijze zou er toch iets mis zijn gegaan. *"Hadde gedaen soude hebbe gequetst ende toegebracht een wonden aenden persoon van Jochem van Gastel Cnaep van het voorseijden gilde 't huijshorende onder Jurisdictie van Ettenhoven meede geleegeen onder Keijsers Brabant".*

Vooraf deze laatste zinsnede heeft waarschijnlijk wel iets te maken met; *"bij geruchte vernoomen".*

Wel weten ze dat de knaap een aanwijzer is die terzijde van de schijf moet staan om na het schot het resultaat aan te geven. Maar dat zal iedereen die met de liefhebberij op de hoogte was ook wel geweten hebben.

*"Dewijl welcke personen in sulck geval ghewoon sijn een weinig besijden de schijff te staen ofte sitten".*



Ze hebben zelfs vernomen dat de persoon van Van Gastel daar was komen te overlijden.

En weer zijn ze bij algemeen gerucht te weten gekomen dat het lichaam van de Jurisdictie van Putte over de grens naar Ettenhoven is gebracht.

*"Sonder te hebbe verstaen gehoort ofte gesien door wie die wegbrenging oft..... soude sijn geschiet".  
Ende weij verklaeren alsnog dat ende beij de algemeen lopende gerugte hetselve toebrengen van de wonde accidenteel en bij ongeluck soude sijn geschiet".*

Kortom ze wisten eigenlijk van niets of wilden misschien van niets weten.

Er was namelijk geen eer aan te behalen. Maar toch komt hun onwetendheid wel wat al te naief over.

Toch is hiermede de zaak niet afgedaan, al kwam ze nimmer tot een algehele oplossing.

Op de schieting was Verbiest natuurlijk niet de enige schutter geweest.

Getuige van het optreden van Verbiest was Peeter de Hert maar ook wonende onder Stabroek.

Hij geeft te kennen dat hij Verbiest duidelijk en verstaanbaar heeft horen roepen zoals men dit gewoonlijk bij een schieting als deze pleegt te doen.

Verder dat hij Verbiest direct daarna uit het schiethuisje heeft zien gaan en vlak daarop het schot is gevallen.

Ook heeft de getuige gehoord dat er gezegd werd *"daer leijt den cnaep terweijl heij seffens en tegelijck gesien heeft dat Verbiest seer ontstelde en veraltereerde."*

Vervolgens is De Hert ook naar de plaats des onheils gaan kijken en heeft hij Jochum van Gastel daar terzijde van de schijf zien liggen.

Of Verbiest en Van Gastel met elkaar op slechte voet zouden staan is hem niet bekend.

Een derde getuige komt opdraven.

Jacobus Pauwels, Bouwknecht wonende bij Hendrick de Moor, landman onder de Jurisdictie van Ettenhoven.

Jac. is naar de prijschieting het "Gilte" gaan kijken.

Hij is zelfs persoonlijk in het schiethuisje geweest en is ook van plan geweest zelf naar de prijs te schieten.

Ook hij heeft Verbiest horen roepen *"in twee distincte reijzen"* een eerste keer dat hij *"de busch van de balie opheffte en de tweede dat heij den aanlach nam om te schieten en deselfs met snaphaen loopende"*.

Hij heeft de knaap van het Ambrosiusgilde na het lossen van het schot zien vallen en is gaan kijken hoe erg het was.

Van Gastel bloedde uit de rechterknie. Kort daarop heeft hij horen zeggen dat Van Gastel is komen te overlijden.

Eigenaardig is dat De Hert te kennen gaf, dat hem naderhand pas duidelijk werd gemaakt dat de schutter Verbiest was.

Op 27 Oct. leggen Schepenen van Ettenhoven Hendrick Michielsen en Severijn Severijnse een verklaring van het overlijden "des Cnaeps" af. Dit naar aanleiding van het rapport van de chirurgijn. Eigenaardig is dat zij het "Gilde" onder "dese Heerlijckheid" situeren.

Dus onder Ettenhoven.

Hieruit zou men kunnen concluderen dat het gilde op het "Oostenrijks" domicilie hield. Dit hoefde persé niet zo te zijn gezien ook de "schieting" onbetwist op Staats-territorium had plaatsgevonden.

Als getuigen verschenen ten tonele: Jan Lijs wonende onder Sta-broek deken van het St. Ambrosiusgilde en de eerste Puttenaar Paulus van Welle.

De eerste comparant deken Lijs die *"vaccerende was tott het ontvanghen van 't gelt van de liefhebbers die aldaer naar den voorseijden prijs schooten en ten tweeden comparant als schreijver om aen te teekenen wat getal bij de lieffhebbers geschooten wordt"*.

Ook zij hebben op hun beurt waargenomen dat Verbiest zich naar en in het schiethuisje heeft begeven.

*"Voorts dat Verbiest zich tott het schieten heeft gereedgemaekt en deselves busch ofte snaphaen gelost hebbende echter niet en te connen seggen oft den roep off het teeken dat gedaen moest worden gegeeven was off niet"*.

Hier een getuigenis van mensen die er even dicht bij waren dan de twee andere directe getuigen.

Maar zij hebben niets gehoord.

Het is ook mogelijk dat ook zij zich liever op de vlakte hielden. Een aanslag, of zo men wil een vermeende aanslag tijdens een schieting van hun gilde kon de vereniging niet dienen.

Wel hebben zij het geroep van Jochem duidelijk vernomen.

En deze was toch wel wat verder van hun af dan Verbiest.

Op het gekerm van de knaap zijn zij gaan kijken en hebben gezien dat Van Gastel gewond, en dood was, en niet lag, daar waar hij het schot af diende te wachten.

Uit hun verslag blijkt duidelijk dat zij van mening zijn dat Jochum zich niet voldoende "gedekt" heeft gehouden.

Of dit door het niet geven van het sein of door het slecht horen hiervan is gekomen laten ze in het midden.

Verder zijn ze met alle nauwbetrokkenen van mening dat het vermoedelijk een accident is geweest.

De verklaring van het "accident" is in iedere getuigenis waarin dat vernoemd is exact dezelfde.

Het lijkt een beetje op "papagaaienwerk"

Wat echter niet hetzelfde is, betreft de verklaring van het tijdstip van overlijden.

Pauwels enerzijds, en Lijs plus Van Wellen anderzijds, moeten gedrieën, en er zullen er nog wel meer geweest zijn, bijna gelijktijdig Jochem hebben gevonden.

Volgens de eerste moet hij nog in leven zijn geweest en naar mededeling van Lijs/Van Wellen al overleden.

Als men alle getuigenissen overziet krijgt men de indruk dat er van de kant van Cornelis Verbiest geen opzet in het spel was. Het zou ook de eer van de lossers van het noodlottige schot, en diens mogelijk nog levende afstammelingen te na zijn, om na 240 jaar zoiets op zulke onbewezen feiten aan te wrijven.

Wat men wel mag zeggen is, dat men er zich veel te gemakkelijk heeft vanaf gemaakt.

Het "gerecht" van Putte gaat of ging hier niet vrijuit. Ze hadden alles maar bij "geruchte", van horen zeggen! Terwijl ze het lijk in beslag hadden moeten nemen en Verbiest hoe onschuldig waarschijnlijk ook, moeten arresteren en verhoren. En hoe is het mogelijk, dat het stoffelijk overschot zonder hun voorkennis, in een kennelijk toevallig klaarstaande kist, over de grens is gesjouwd. En men mag zich afvragen wat er wel met de aflijvige gebeurd is tussen zijn overlijden op 16 Oct. en de visitatie van de chirurgijn op de 18<sup>e</sup>. Twee volle dagen, doch men bewaarde daarvoor een volmaakt stilzwijgen.

Waarschijnlijk heeft men gedacht het geval ligt er, en dan moet men hierbij voornamelijk aan het gilde denken. Vanuit hun overtuiging van onschuld betreffende Verbiest zeer begrijpelijk.

Maar de grote nalatige, ik herhaal het, en misschien wel "schuldige" was de schepenbank van Putte. Wie het lijk overgebracht heeft is niet geweten, misschien wisten zij het wel, en het is verre van onmogelijk dat zij er zelfs de hand in hebben gehad.

Uit hun houding blijkt overduidelijk dat ze er niets mee van doen wilden hebben. Er was geen Staatse Puttenaar in het geding en daarom hebben ze waarschijnlijk geredeneerd: "Onze naam is haas, wij weten van niets".

Laten we besluiten met het citeren van Steinmetz  
"Over het recht gesproken"!

A.J. Pijnen.

Verklaring en verantwoording.

1. Gewricht
2. Scheenbeen
3. Dijbeen
4. Slagader/Spiere
5. Middelste ader
6. Niet te behandelen, genezen

7. Stukken betreffende het Gerechterlijk Archief van Putte in den jare 1741 Folio 15 t/m 21 Recto en Verto Vrijwillige Rechtspraak Rijksarchief 's Hertogenbosch.

Met dank aan Dr. A.A. Dekkers, voor het verklaren van de oudtijdse en daardoor enigszins afwijkende medische termen.

Met verwijzing van het gestelde i.v.m. copieëren. Het is verboden dit artikel af te schrijven of te copieëren geheel of in gedeelten, en of over te nemen op welke wijze dan ook, zonder de toestemming van de schrijver en het bestuur van de vereniging.

Alf. J. Pijnen  
Huijbergseweg 51  
Hoogerheide.

OPLOSSINGEN CRYPTOGRAM "TIJDING 1980/3"

Horizontaal

1. Zandvlietsluis
7. Knots
8. Zeeuw
10. Ida
11. Aas
12. Moretusbos
14. Drecht
15. Stère
16. Den
17. Kabeljauw
20. Ede
21. Onderstal
24. Thor
25. El
27. Dorpskom
30. Lei
31. Dam
32. Rijzendeweg

Verticaal

2. AnnaMariapolder
3. Vossenhol
4. Toerbus
5. Iris
6. Maagdenberg
8. Zeus
9. Wasseven
13. Nederheide
18. Joris
19. Uit
22. dar
23. Aam
26. Plag
28. Pee
29. Ode

=====

C. Bolders v. Dooren.

### Van "Paardewei" tot "Roskam"

Uiteraard een vreemde titel voor een artikel.  
Met enig gevoel voor humor meer een persiflage op een adellijke benaming. De juiste verklaring hiervan zal U bij het lezen echter ongetwijfeld duidelijk worden.

Bij het onderzoek naar de met een borgbrief binnen Ossendrecht gevestigde personen , stootte ik op de naam van Dymphna Campens.

Deze was op 19-12-1761 met een borgbrief gekomen uit de Heerlijkheid Essen-Kalmthout.

In deze borgbrief stond tevens aangegeven:" zij zal huwen met Gerrit Peerdecamp ex Wintert in Gelria" (1).

Niet verwonderlijk dat ik wat vreemd opkeek van dit gegeven als men weet dat tijdens het "anciën regime" het aantal huwelijken met partners van boven de rivieren praktisch nihil was.

Gerrit Peerdecamp bleef voor ondergetekende voorshands een duister geval. Maar één ding stond vast, als hij inderdaad te Ossendrecht met Dymphna Campens gehuwd was, een meer dan waarschijnlijk katholiek meisje, dan huwde hij én voor de dominee te Ossendrecht én voor de pastoor te Hoogerheide.

De katholieken van Ossendrecht kerkten immers van 1689 tot 1834 onder de parochie Hoogerheide (2).

Deze dubbele huwelijksluiting diende te geschieden omdat in die tijd het R.K. huwelijk geen rechtsgeldigheid bezat.

Dit bleek inderdaad het geval te zijn, of beter, zij huwden reeds voor de pastoor op 12-9-1761.

"Gerardus Perdekam x Dymphna v. Kampe".

Beide namen zijn dan al verschreven.

Het zou niet de laatste verschrijving zijn.

Gerrit werd weduwnaar en trouwde een 2<sup>e</sup> keer op 23-4-1781 met Petronella Mastboom uit Ossendrecht; hij is ook dan, Perdekam, en afkomstig uit Rindert.

Met beide herkomstplaatsen viel niets te beginnen. Geraadpleegde naslagwerken over plaatsnamen in Nederland gaven geen enkele vermelding, noch van Wintert noch van Rindert.

Er was echter een flauw vermoeden dat het wel eens afkortingen konden zijn van volledige namen.

Zulke afkortingen komen in het Oud-Nederlandse schrift veelvuldig voor. Intussen deed de familie Peerdecamp of hoe men ze ook mocht noemen naarstig voort.

Een zoon: Petrus Paerdekam huwde 3-5-1795

Anna Broos uit Huijbergen (3)

Een andere zoon: Nicolaus Paardekamp op 24-8-1800

Joanna v.d. Mast van de Zuidgeest (4)

En waarschijnlijk een kleinzoon Petrus Joas Paardekam op 10-4-1834

Maria Musters uit Ossendrecht (5)

Bij een bezoek aan het Rijksarchief werd het onderzoek naar de familienaam en herkomstplaats voortgezet.

Het begraafboek der Ned. Herv. Kerk te Ossendrecht gaf de volgende uitkomsten (6).

18 Maart 1762 + een kind van Geert Paerdekant.

6 Juni 1763 + een kind van Geert Paerdekam.

26 Juni 1766 + een kind van Gerrit Perdecamp.

26 Oct. 1777 + Anna Digna een kind van Geert Paerdekam.  
1 Apr. 1789 + Geert z.v. Pieter Peerdekam.  
21 Febr. 1804 + Anna C. een kind van Nicoulaus Paardekamp.  
Gerrit zelf sterft als Geerhardus Paardekam en is 24 Maart 1790  
te Ossendrecht begraven.

Dat deze begravingen terug te vinden zijn in het begraafboek  
van de N.H. Kerk te Ossendrecht hoeft geen verwondering te  
wekken gezien begravingen niet door de pastoor mochten geschie-  
den. Inmiddels zaten we nog steeds met de vraagtekens van de  
juiste naam en herkomstnaam.

Het Ned. Herv. Trouwregister gaf uitkomst (7)

U leze zelf:

1787 Den 24 december in Ossendrecht opge-  
Gerrit peerdekamp j: M: gebo-  
ren te Winterswijk, en wonende  
te Ossendrecht.  
Met  
Dirigena van Kampen j: D:  
gebooren te Calmpthout, en  
wonnende te Ossendrecht.  
Getrouwt te Ossendrecht den 24 december

Voor die tijd een en al duidelijkheid.

Het moet tot eer van de predikanten gezegd worden dat zij dik-  
wijls duidelijker en uitvoeriger waren dan de R.K. geestelijk-  
heid wat registreren betreft.

Wintert was dus inderdaad een afkorting en bleek Winterswijk  
te betekenen.

Geert zelf was duidelijk Peerdekamp i.p. v. het hedendaagse  
Paardekam. Een merklijk verschil in de schrijfwijze maar nog  
een groter verschil in de betekenis van de naam.

"Peerdekamp": Een aanduiding in het oud-gelders voor minder goe-  
de weiden.

Item Perdecamp (8)

"Paardekam" : Gebruiksvoorwerp op de boerderij (9)

Roskam, een 10 cm<sup>2</sup> groot werktuigje om het stof  
en de losse haren van een paard te verwijderen. (10)

In de 19<sup>e</sup> eeuw is de Benaming Paardekam algemeen en is de oor-  
spronkelijke naam Peerdekamp en tegelijkertijd de originele be-

tekenis verloren gegaan.

Bij de volkstelling van 1947 bevonden er zich in Noord-Brabant 69 "Paardekammen" (11)

Waarvan 2 in Woensdrecht

6 in Putte

7 in Breda

20 in Bergen op Zoom

34 in Ossendrecht

De naam Peerdekam of iets dergelijks kwam toen in Nrd. Brabant niet voor.

Bij het schrijven van dit artikel was het aantal naamdragers Paardekam te Ossendrecht teruggelopen tot 28 (12).

Te Winterswijk is de naam Peerdekamp met eventuele varianten totaal uitgestorven. (13)

Elders in den lande leeft de naam Peerdekamp waarschijnlijk nog wel voort. Wat echter zo goed als vaststaat is, dat Gerrit Peerdekamp als de stamvader mag gezien worden van alle "Paardekammen".

Als men het wel eens over de eigen familienaam heeft dan wordt er dikwijls vrij gauw gezegd: "die en die zijn geen familie van ons want die naam schrijven ze anders".

Na het lezen van artikel als dit, zal het voor de lezer toch wel duidelijk zijn, dat met de eertijdse verschrijvingen voor ogen, dergelijke beweringen dikwijls geen steek houden.

En tot slot,

Wie in ons woongebied heeft ooit gedacht dat de naam Peerdekamp-Paardekamp uit Gelderland stamt.

Niemand waarschijnlijk!

En als zij dit artikel zelf onder ogen krijgen zullen ze dat, met enige verwondering, vrij zeker beamen.

A.J. Pijnen.

#### Verantwoording:

1. Borgbrieven Oud Archief Gem. Ossendrecht. Inventaris No. 81 en volgende.
2. Parochieregisters Hoogerheide en kasboeken kerkbestuur ibidem.
3. Trouwregisters R.K. Parochie Hoogerheide 1760-1879.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Begrafenisregisters N.H. Kerk te Ossendrecht. Rijksarchief 's-Hertogenbosch.
7. Huwelijksregister N.H. Kerk 1759-1810 Rijksarchief 's-Hertogenbosch.
8. Veldnamen in Nederland M. Schönfeld Arnhem 1980.
9. Encyclopedie van namen A. Huizinga Amsterdam 1955.
10. De Taal van en om het landbouwbedrijf in het N.W. v.d. Kempen. Dr. J. Goossenaerts Gent 1956-1958.
11. Repertorium op de Familienamen Nrd. Brabant Assen 1977.
12. Inlichting Burgelijke Stand-Bevolking Gem. Ossendrecht.
13. Inlichting Gemeente Winterswijk

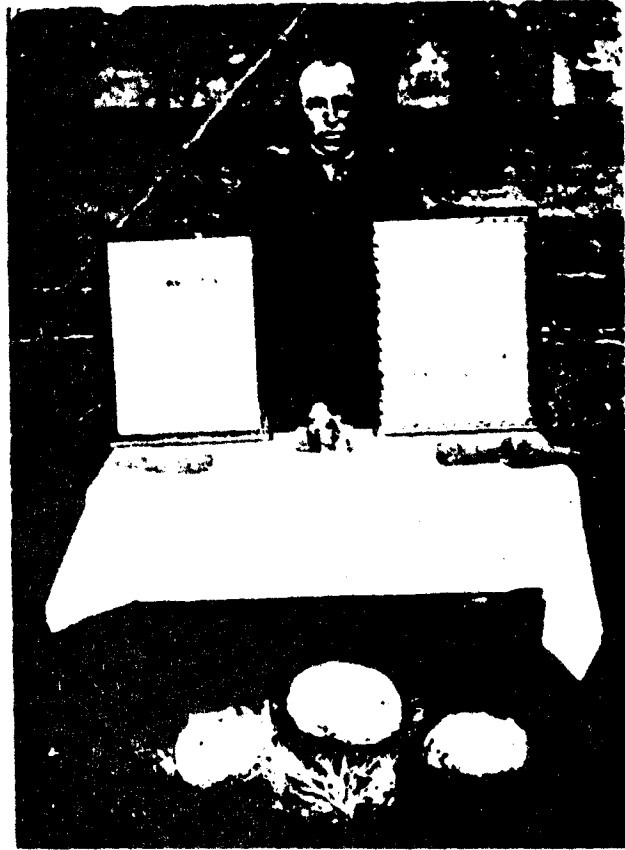
Met dank aan Dhr. Ant. Mattheussens voor de onder 12 en 13 ingewonnen inlichtingen.

A.J. Pijnen.



Gerardus Paardekam geb. 21 november 1886 gehuwd op 10 september 1906 met Johanna de Koning, geb. 31 maart 1886. Geert moest evenals vele streekgenoten in de eerste decennia van deze eeuw de kost gaan verdienen in Duitsland. Dit meer dan waarschijnlijk "oudste koppel" uit de Zuid-Westhoek is thans op rust in Mariahove te Ossendrecht. Buiten "elkaar" hebben ze nog 5 kinderen, 15 kleinkinderen 33 achtekleinkinderen en 3 achter-achter- kleinkinderen. Geert draagt niet alleen de voornaam van zijn stamvader, maar heeft mede de stam prachtig voortgezet





De heer W. C. Paardekam, „zaat handelaar”.  
Hij werd tweemaal bekroond met „de eere  
diploma voor vruchten en planten” op de grote  
landbouwtentoonstelling te Mariaburg in België  
in 1913.

### Van vroeger, nouw en strak

Op nun schwone najoarsachtermiedag kwam iek un bietje moi thuis en mun vrouw zeei dak mar wa oonder dun kriekeboom moes goan ziette om uit te ruuste.

Terwijl iek daoroonder op de baank zoot sloog iek aan ut naodenken want dun kriekeboom was al nun echte boom geworre, iek aoi un zelluf nog geplaant. En iek docht wa goat den tijd toch aard.

Want iek wies ok nog da mun vaoder nun nootebboom geplaant aoi bij ut ouwerlek uis. Ut uis, dun nootebboom, en ok mun ouwers zen inmiefels al lang geschiedenis geworre.

Mar iek zakte nog wa wijer af, noar de tijd da de meens vur ut jeerst wit dattie dur ies.

Jeen van deei dienge deej ak me goed heriener ies de gouwe bruiloft van grutmoeders en grutvaoders.

Want oos Mareei liep 's morgus met durre kop bij de Sok van Lwoon tege de muur aon. Nun buult meese, as zow nun grwote rwooie zurbol van vroeger. Ge kin ze noch wel. Ze et um wel un jaor gat. 't Ies daarom dak ut nog zow goed weet, witte!

In deei periode worde ik oos moeder ok zegge: vaoder nouw zulde jeel de wienter zonder waark zijn en iek heb mar 40 guulde om die wienter dur te komme.

Mar ze aoi abuis!

Want noar de winter worde ik ze wa daanders zegge: "Joenge, joenge, nouw iest al Maai en nouw zeide nog neei aon de slag". Jao meese, zow un tije waore da !

Mar eindeluk mocht iek naor de kleuterschool, de kakschool noemde ze da toen. En achterop bekeke jeel terecht. Want bij oos in de buurt woonden twei mannekes, Jan en Piet van Lwoon. Iederun dag kwame ze meei bruine kouskes thuis.

Amai doar wier wa daf geschete!

Mar ut aoi toch ok zun vurdjele, want ok de mjeeste moeders waarkten op ut laand en deej waore blij das ze er un paor ure vanaf waore.

Want de moederkens van vroeger aoi ut ok neej zow best, veul kienderkes en veul arremoei.

Iek deenk dattie meese allemaol in dun emel zen. Want a zullie dur neei zen oe moet ut dan meei oos?

Mar trug! De bewaarschool ies vur mijn altijd un mien of mjeer dustere zaak gebleve. Er waore zoveul nonne da gut overdag ok nog donker was.

De Jeerwaarde Moeder was vur mijn laank un raodsel. Un geweldieg grwoot meens meei "un reusachtige tors", en da vur un non! As ze bienne kwam meese we gaon staon en jeel beleefd zegge: "Dag Eerwaarde Moeder". Iek snapte ut mar neej. Want ik verstong: "Dag vader en moeder". Ge begrept ut probleem, thuis waore er da twei. Ut leek me zoiets as de Heilige Drievuldigheid.

Ut dagrwooster was bekaast altij ut zellefde.  
Jeel, jeel langzaam uitkleije, dan biede, biede, biede, vur-  
volgus wa fröbele, wir gaon biede bij ut Eilig Art in dun  
oek van de spulplaots.  
Daor kwamme alle oondjes uit de burt om te piesse. Jezus wa  
stonk da daor. Verrekt, iek em eigeluk deeje staank nog in  
munne neus hange.  
Ij zal er wel nie mur uit gaon ok, want kienderkens zen er  
neei veul mjeer, mar in dun oondeplas verdrienkte tegewordig  
zowa. En wa da betreft dink iek toch da we mjeer kinnekeskak  
motte nebbe. Mar wie zoot ur toen meeje dā probleem.  
Niemand natuurlijk. Ut was toen mjeer van oew ouw iek de kop  
bove waoter.

We ziette eigeluk duus nog bij ut Eilig Art.  
Nar ut biedde gienge we wir truug naor de klas om te, raoid  
dies, zjuust, biedde. En dan wiere we wir jeel, jeel lang-  
zaam aongekleid.  
Dan wiere we naor buite gebrocht en de zusters laaijden oos  
dan un endje in de rij weg. Mjeestal waore da zuuster Bertil-  
la en zuuster Politia.  
Diej leste moet goed gewete emme wie ze was toen ze durre naam  
koos. Meense lieve, wa was dā nun gendarm! Mar worschijnluk  
ies ze toch wel op ur plak gekomme.

Toch waore dur liechtpuunte aon de bewaorschool.  
Iek kreeg mwoojere kleere aon dan toen iek nog thuis was. Al  
aoi iek ze "georve" van mun ouwere broer. Mar daor zaat ut um  
eigeluk toch neei in.  
De oorzaak was mun grutmoeder!  
As iek 's morgus meeje oos Mareei naor school gieng zeeje oos  
moeder altij: "Mareei laot um vanmieddag neei bij grutmoeders".  
Want wa was ut geval ?  
Grutmoeder aoi 8 zeunen en daordur ± 40 kleinkinders waarvan  
iek er dus jeen was. En hoew ut kwam da weet iek neej, mar iek  
was eure God.  
Mun moeder zeeje altij da gut kwam omda diek als kleuter zo  
staark op mun vaoder leek. Wie zal het zegge, die liefde ies  
volges mijn nie aljeen blind mar nog dwoof ok.  
Als we naor, en uit school kwamme, moese we er passeren.  
's Mieddags as we van 't school kwamme stond ze al laank in ut  
deurgat te kijke of ze me nog neei in zicht kon krijge. En  
zoog ze me, dan begon ze te lokke. Kom mar gauw binne, 'k eb  
nun appel, 'k eb nun witte mumbol, 'k eb nun zwarte mumbol en  
iedere kjeer aoi ze wa daanders. Ze lokte as nun vogelaer tot ze  
mijn aljeen binnen aoi.  
Oos Mareei kon aljeen en teleurgesteld naor uis. Ze aoi me wir  
meeje kunnen ouwe ondaanks da moeder ur vur de zovulste kjeer ge-  
zeed aoi das ze me tussen de mieddag meeje naor uis moes brenge.

Ak bij grutmoeders bienne was begon ut tafereel.  
Grutmoeders was un klein wefke meeje nun grwoote neus. Ze aoi  
's zondags un wiette muts, em in de week un blauwe koof op.  
Varder droeg ze un zwart jak mei ok wir 's zondags un gouwe  
bros. Dan nun blauwe rok tot op dun grond, eur enkels eb iek  
nwoot gezien. Oonder deeje blauwe rok droeg ze nun wiette zak,  
daorin zaot eure portemeneei en dur sleutels, en wa mijn betrof

ut snoepgoed. Ze was toen ze oud was traag geworre en da speulde ok in 't verhaol. Want ze draoide dur eige dan jeel langsaom diecht naor me tow, en zeei dan: "Sie manneke, ier eb iek nog wa vur jouw". Taargend langsaom gieng eur aand dan naor dieje zak, zo traog da dik ut corpus in kwestie in gedachte al aoj opgete vur dak ut gezien aoi.

Eindeluk was ur dan meeij en dan straelden eur wogen. At da goed en wel veurbaai was gienge we ete, altij wa buitenbeks as iek er was. Pap meeij krente, pap meeij pruime en soms pudding, wa dinkt te daor van vur dejen tijd. Grutvaoder wasr daor elemaol neej meeij ees en ij zeeij diekels: "Keei, zijdde dun aop wir aon ut bedfârve". Mar grutmoeder gieng stielekes eure gaank. en ij mjeende ut eigeluk ok nie. Iek eb ze zelde of nwoot kwaod gezien. Grutvaoder bromde mar wa zonder kwaod te zijn. Mar as grutmoeder kwaod was snoof ze as nun stofzuiger. En aon da gesnuif kunde ur nog veul van oos familie kinne.

Ut liefste wa oos grutvaoder deej, was in zun schûrke rommele. Ij kun ut wareke neeij laote. Ij aoi ut dan ok mjeer da 50 jaor bij jeenen baos gedaon. Zunnen druiveveiger tege ut schûrke was zunnen trots. Ij vertelde ur zoveul over da dik ze al opgete aoi vur ze dur aon inge. Grutvaoder was ut schwoonste vurbeeld van nun staotige ouwe mins, wak oot gezien eb. Lang meeij expressieve trekke en spierwit aor. Nun echte patriarch. Mar mwooie lekes dure neej laank, en evenmin ut leve.

Grutvaoder wier ziek en ij bleef kwakkele. Op nun zondag mocht iek meeij oos vaoder en oos moeder meeij naor grutmoeder van Zaanvliet want moeder was un Belze.

Toen we truugkwamme reeje ze laangs grutvaoders om ies te kijke oow ut meeij um was. Ij zaot in de zuureg meeij un deke omgeslaoge want ze aoje um ut zum bed gehaold. Grutmoeder zeeij: "Marijn nouw zijdde net zo un biskop".

Mar grutvaoder was al mjeer, ij was al bekaast nun eilige. Ij was de dwood naobaai. We gienge naor uis. We waoren aon 't aovondete toen ze kwamme zegge dat ie staarvende was. Iek eb um neej levend mjeer gezien.

Destags gienge we laast grutmoeders, iek en oos Mareei.

Grutvaoders stong boven eire in dun uis. De vroege vurjaorszon scheen deur ut bovenlicht. En de straolen viele dur de allef geopende kiest op ut dooie geziecht van grutvaoders.

En grutmoeder zeeij ammelmar: "Och mannekes, och mannekes". Verdriet van ouwe meense, iest aargste wat ur bestaot.

Het jeele gebeure zijn iek nwoot vergete, ut staot in mun gehege gegrift tot op dun dag van vandaog. Ze ebbe grutvaoders begraove op un plak, iek wit nie waor.

Toen iek zes jaor was gieng iek zun graf zoeke, iek kon ut neej vinne. Ij aoi un vroeg miske gat en gin kruis. Grwoote mwooie grafkruize waore er aljeen vur de rijke. Mar iek zen er van overtuigd da grutvaoder ok zonder da kruis in dun emel is gekomme. Mar al begreep iek ut toen neej jelemaol, ut wrong me! Grutmoeder kwam aljeen te zitte. Ut uis wier verkocht en grutmoeder gieng naor jeen van dur kienders.

Mar ze gieng van ot naor aar en kwam uiteindeluk in 't Katrientje in Barege. Doar é ze dur leste daoge geslete. Mar ok wiere de ouwe meense van elkaor gescheeje. De ouwe echtpaore, saome oud geworre, gescheeje, zo as de bokke van de geite.

Meense wa nun toestaand!

Ut uis meej ut schûrke en dun druiveveiger ebbe er nog jaore gestaon en al woonde dur aandere meensen in, ut was vur mijn zolang agget nog gestaon et Grutvaoders en Grutmoeders uis. En nouw atter niemer staot, iek mies ut!

Mar de tijd gieng dur, en naor grutvaoders dwood moes iek nog un jaor naor de bewaorschool. De lekkernijen bij grutmoe- ders waore verleje tijd. Bij de nonne bleef alles bij ut ouwe. De uitstapkes naor de grot waore welkomme onderbrekinge. Het was in 't lest naojaor dak er was. De note waore aon 't rijpe. Iek stong op de spulplaots en verrek ik zoog un noot van dun bwoom valle.

De noot meej ut nog groene omhulsel viel jeel statig en zacht aon de voet van dun bwoom in 't graspaark. En dun duvel bekoor- de me, ofwel munnen engelbewaorder liet me in de steek.

Iek er op af, gaauw de noot opgeropt en in munnen zak gestoke. Mar toen iek er aon wou begienne was ut te laot. Iek wier ver- raoije, zo gaot da, en de zuuster met dun toepasselijke naam was munnen poliesieagent. Wat eb iek ut ur vur kunne doen. Iek was volges de non de eeuwige verdoemenis nabaaj.

Nouw waore in deej daoge, de mienderbedjeelde volges bepaolde eerwaorde zuusters toch jeerder verdoemd dan daandere. Me zulle mar zegge dagget dun tijd was, dan kunder temienste nun kaant meej uit. Mar de noot ies al eb iek om nwoot elemaol opgete, ies eigeluk nog neej finaol verteird.

Waore dur dan gin goei nonne?

Zeker, zuster Bertilla bv. Jaore en jaore nao dak van de kleu- terschool af was, iek was allang getrouwd, oontmoette iek oar op aore ooge ouwerdom. Ze kende me nog en ze was ut zellufde lieve meens.

Nouw is ze zo as mun grwootouwers al laank tot haor vaodren verzaameld, mar van alle kan iek ut zellufde zegge: Ut waore eilige!

Dur waore toch ok nog aandre goeie dienge. Bv. naor de grot gaon zienge, en naor deentjes ien de vijver.

En dan maor roepe: poeleke, poeleke, duikel dies!

En ge kuun van de nonne zegge wã ge wult, mar zedig, onvurstel- baor zedig.

Atter in de waaj van de nonne, waor nouw Dr. Dekkers wont, er un koei stierig was en we keke dur enne, dan moese we gauw achter de spulplaots op. Want ge wit wel stierige koeien rijen ok. En oondjes die paorden dã was jeelemaol verdarfelek. Mar och, we greujden ommes op met en tuse de natuur. En daorom waore in de- se gevalle zowel de zuusters as wij onschuldig. En mwooier kan ut toch neej; Wel !

Munne kleutertijd kende zun ende en mun jeugd gieng wijer. Mar daorover nun volgend kjeer.

Auw Doew!

Jan van Antwerpen.

P.S. Het dialect dat gebezigd is heeft betrekking op Hoogerheide. De naam van de schrijver achter dit pseudoniem is bij het bestuur en redactie bekend.

## ZUIDKWARTIERTJES

Het geld. De reken of telmunt.

Tot aan de troonsafstand van Heere Karel V was de Carolus Gulden het meest aangemaakte geldstuk. Vanaf 21 Juni 1557 werden Halve Realen aangemunt, de zogenaamde Philips Daalders die bij uitgifte 30 stuiver deden. In 1580 was deze Daalder al 35 stuiver waard, + 1580, 45 stuiver.

In de periode 1598 - 1612 is de dubbele ducaat het meest waardevolle geldstuk namelijk 150 stuiver.

In de periode 1612 - 1632 verschijnen de Souvereinen 120 stuiver, de Ducatons 60 stuiver de Patagon 48 stuiver en de Schellingen 6 stuiver alle in zilver.

Gelezen in de Geschiedenis van Antwerpen door Floris Prims.

A.A. Ots.

## De Nederlandse Munten.

In verband met de verklaring van bovenstaande geldwaarden is het m.i. zeer nuttig te verwijzen naar het boekje van Dr. Enno van Gelder, "De Nederlandse Munten" Aulaboek nr. 213, uitgeverij Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, zesde druk 1976.

Hierin treft men beschrijvingen, afbeeldingen, en waarden aan van alle munten uit de Nederlanden vanaf de Merovingen.

Een zeer goede handleiding voor de liefhebber, en voor de schrijver van historische artikelen om de waarde van bepaalde zaken in hedendaagse waarde om te zetten.

Het boekje is in iedere goede boekhandel te bestellen.

De prijs is zo laag dat deze voor niemand een probleem hoeft te zijn.

A.J. Pijnen.

## Huijbergen

Omtrent Oct. 1759 werd door Martinus en Joannes Baptist Wierinckx vader en zoon klokkegieters te Antwerpen, de klok van Huijbergen hergoten, en gebracht van 202, op 372 pond.

## Ossendrecht

In 1763 werd voor de kerk van Kapellen (B) een orgel gemaakt door Louis del Haye, orgelmaker te Antwerpen, kosten 775 Gulden Brabants.

Acte 15 Juni 1763 "Gelevert ende gestelt hebbende voor de somme van 300 Gulden restant binnen 4 naascomende jaren elk jaar  $\frac{1}{2}$  part. Gedurende het jaar 1837 werd dit orgel vervangen door een nieuw. Het oude werd verkocht aan de kerk van Ossendrecht. (Ossendrecht was sinds 1834 weer een zelfstandige parochie).A.P.

Gelezen in de "Kerkelijke Geschiedenis van Ekeren" door  
P.J. Goedschalckx

A.A. Ots.

### Oude Ansichten

Leden of begunstigers van onze "kring" welke in het bezit zijn van oude aanzichten zouden 't Zuidkwartier een dienst bewijzen om hier het bestuur kennis van te geven.  
Bij sommige artikelen zouden wij afdrukken hiervan kunnen gebruiken ter "verluchting".

Het Bestuur.

### Putte

Vanaf de eerste decennia der 17<sup>e</sup> eeuw werden veel Nederlands Hervormden van de N.H. Gemeente "De Brabantse Olijftak" in de N.H. Kerk van Putte begraven.  
Meestal waren dit welstellenden waaronder predikanten, en kunstenaars, zoals Jacob Jordaens.  
Er waren ook begravingen van "De Olijftak" te Ossendrecht.  
Bron: Registers van "De Brabantse Olijftak"  
Rijksarchief Antwerpen.

A.J. Pijnen.

### Excursie

De excursie op 9 mei j.l. kende een ietwat magere deelname, ondanks het vele fraaie en leerzame wat er te Middelburg en Aardenburg viel te genieten.  
De deelnemers waren dan ook vol lof over het gebodene.  
Toch vragen wij ons af of er onder onze leden geen aspirant excursisten zijn die een ander genre zouden willen. Daarom staat het bestuur open voor suggesties met betrekking tot dit onderwerp, willen zij dit dat dan ook nog realiseren, dan zijn zij van harte welkom.

Het Bestuur.

## Ossendrecht in oude wegen v.

Vervolg van Tijding 1981-no. 1: We ontlene onze gegevens o.m. aan de kaart van Ossendrecht en Hoogerheide getekend door D.M. Hattinga d.d. 1746.

Kaarten van de bekende landmetersfamilie de gebroeders Petrus Josephus Adan en Henri Adan respectievelijk d.d. 1741 en de kaart van 1761 behorende bij het chijsregister van Ossendrecht. De eerste kadastrale kaarten van het kadaster te Breda d.d. 1825. De facsimile topografische kaart van de topografische dienst te Delft verkend in 1836 en 1856 gegraveerd op het topografisch bureau in 1863.

De kaarten horen bij de wegenlegger van 1905 en 1947 van de gemeente Ossendrecht. Ter verduidelijking is een kaartje van de plattegrond van de gemeente Ossendrecht bijgevoegd met de situatie van de wegen en straten zoals de wegenlegger der gemeente in 1947 aangaf.

### HET LEEMPAD

No.41 op het kaartje, loopt van de Molenstraat naar de kruising Kerkepad-Leemberg. Op de wegenlegger van 1947 wordt de weg Vos-senweg genoemd.

Op de kaart van 1825 staat hij al getekend zonder naam, maar Hattinga (1746) vermeldt hem nog niet. Het pad loopt langs de Leemberg en vandaar de naam.

In de volksmond wordt het " 't padje van de Fluim" genoemd, naar de eigenaar van een cafe terplaatse.

### DE LIEVEVROWESTRAAT

No 42 op het kaartje, loopt van het Hondseind tot aan de Bevrijdingsstraat.

Op de kadastrale kaart van 1825 loopt hij iets verder door, tot in het gebied dat Meiduin en wordt genoemd.

De naam is ter ere van Onze Lieve Vrouwe (Meikoningin) gegeven, verband met Meiduin en ligt wel voor de hand. De weg vormt de scheidingslijn tussen de stukken land die vroeger Hoefke en Hondseind heetten. (zie Tijding 1980-3).

### DE LINDENLAAN

No 43 op het kaartje, loopt van de Dennenlaan tot iets voorbij de Beukenlaan en maakt nu deel uit van een nieuwbouwplan (Bungalowpark), maar een stukje ervan is al oud. Op de kaart van 1825 staat een paadje getekend dat loopt van de plaats waar nu het kruispunt Lievevrouwestraat-Bevrijdingsstraat is naar de plaats waar nu de kruising Lindenlaan-Dennenlaan is. Het werd " 't padje over de zavelberg" genoemd. Er werd weinig gebruik van gemaakt, behalve door "Toeps" die het, met zijn groen huifwagentje getrokken door een ezel, gebruikte om een stuk af te snijden als hij



in de crisis jaren met zijn kruidenierswaren zijn klanten bezocht.

#### DE MAAREBERGSEWEG

No 44 op het kaartje, loopt van de weg Calfven naar de Schenkeldijk; het eerste stuk gaat onderlangs de "berg" (15.8m + n.a.p.) die Maareberg genoemd wordt; de weg is dus naar de berg genoemd. De beide namen komen voor op de huidige plattegrond van Ossendrecht en de weg wordt ook in de Wegenlegger van 1905 zo genoemd. Oudere gegevens die deze weg als Maarebergseweg vermelden hebben we niet aangetroffen.

Voor de verklaring van het woord ma(a)re bestaan verschillende mogelijkheden:

(de gegevens die het Middel Nederlands Woordenboek verschaft zijn hier beknopt weergegeven).

- a) beroemd, aanzienlijk.
- b) nieuws, tijding, bericht.
- c) nachtspook, kwelgeest.
- d) merrie, paard.
- e) meer, poel, buitendijkse geul.

Het is niet eenvoudig hier een keuze te maken; a en b lijken tamelijk onwaarschijnlijk: de berg is niet bepaald beroemd en dat er nieuws bekend gemaakt zou zijn is ook niet aan te nemen.

Natuurlijk kunnen vroegere, bijgelovige mensen er spoken gezien hebben (c), maar daarover is ook niets naders bekend.

Bij punt d moeten we overwegen dat een iets verder noordwestelijk gelegen verhoging de "Peerdeberg" genoemd wordt, dus paarden speelden kennelijk een rol in die omgeving. Het is dus niet geheel uit te sluiten dat Maareberg merrieberg betekent, maar verder bewijsmateriaal is niet voorhanden en je vraagt je ook af wat die dieren op die zandige hoogte, waar vrijwel geen voedsel en zeker geen water was, moesten doen.

Het waarschijnlijkste lijkt ons de laatste betekenis: buitendijkse geul. In het aan de Maareberg grensende polderland zijn namelijk enkele verhogingen te onderscheiden: de hiervoor genoemde Peerdeberg en de Maagdenberg (hierover later) waardoor er tussen die "bergen" en de Maareberg een soort geul geweest kan zijn zie hierna: de kille van de maijberg die het kleine schepen voor de inpolderingen mogelijk maakte naar Calfven te varen.

(Dat daar scheepjes aanlegden is bekend). Terplaatse is nog steeds een laag, drassig gebied.

Voor deze opvatting pleit ook dat door de bevolking het woord "Maëreberg" met dezelfde klank uitgesproken wordt als in bijvoorbeeld "Grote Meer" (een bekend ven). Dit wijst in de richting van de betekenis "meer" en het bestaan van een ven dat Grote Meer heet, geeft aan dat het woord "meer" hier inheems was.

De betekenis van Maareberg zou dan dus zijn; "hoogte gelegen aan de geul" en dat past topografisch ook.

Een andere mogelijkheid is, vooropgesteld dat er inderdaad een vaargeul geweest is, dat Maareberg wil zeggen: berg waar de schepen meren, aanleggen (meerberg vergelijk meerpaal). Naast meren bestaat er namelijk in het Middelnederlands een vorm maren, die hetzelfde betekent.

Hiervoor vermeldden we al dat er geen oude gegevens voorhanden zijn die de hier behandelde weg Maarebergseweg noemen. Op de kaart van Hattinga (1746) wordt de weg Maagdenbergseweg of (de g

is niet duidelijk) Maaijdenbergseweg genoemd.

Er bevindt zich namelijk oostelijk van de Schenkeldijk, zuidelijk van de plaats waar onze weg deze dijk bereikt, een nu nauwelijks meer zichtbare verhoging in het landschap die Maagdenberg genoemd wordt. Dat de plaats hoger is dan de omgeving, bleek tijdens de inundatie van 1944: ze bleef toen boven water en werd, door een inmiddels overleden inwoner van Ossendrecht, aangeduid als "de Maagdenberg". Ongetwijfeld was deze plaats vroeger van meer belang dan thans.

In het door W.a. van Ham uitgegeven werk over het bezit van de Heer van Bergen op Zoom is sprake van een akte van grond uitgifte van 1429, bij Calfven, bij de Maberch en in 1630 is sprake van de kille (=middelned.:waterdiepte, bedding van een rivier) van de Maijberch en van een weide genaamd Maberch of Maijberch. Abraham Bollant schrijft in 1654 op zijn kaart Maechdenberghsenwech en in het cijnsregister van Adan 1761 komt die naam ook voor.

Vanaf 1612 gebruikten de katholieken van Ossendrecht als kerk: een schuur van de boerderij Den Maijberch.

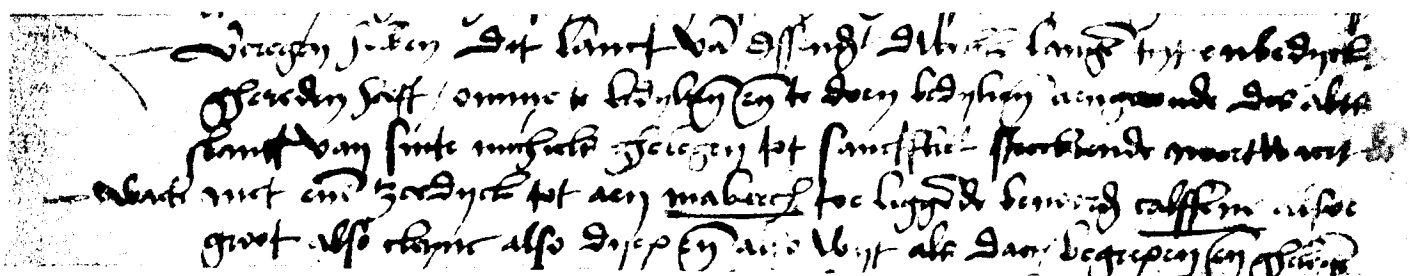
We kunnen ons de ontwikkeling als volgt voorstellen: op een hoge plaats in de soms overstroomde maden of maijen (=weiden, datgene wat gemaaid wordt) wordt een boerderij gesticht, die de Maaijenberch of Maijberch genoemd wordt, en de weg erheen van Calfven af, heet (allicht) de Maaij(d)enberchseweg.

Later, als de naam maden voor weiden niet meer gebruikelijk is, treedt er verwarring op, misschien in de hand gewerkt door het in deze streek zeer vertrouwde woord Maagd (Maria). Is het schuurkerkje misschien aan haar gewijd geweest? Ook de schrijfwijze kan de onduidelijkheid bevorderd hebben (zie hiervoor in dit stukje : Maaijdenberg of Maagdenberg). Zo werd de Maaijdenbergseweg tot Maagdenbergseweg en toen de berg door activiteiten van nijvere landbouwers (en versterkers van de Schenkeldijk?) steeds vlakker werd en op de achtergrond raakte in de gedachten van de inwoners, toen gaf men de weg de naam van de zoveel opvallender en ook vlak in de buurt liggende Maareberg.

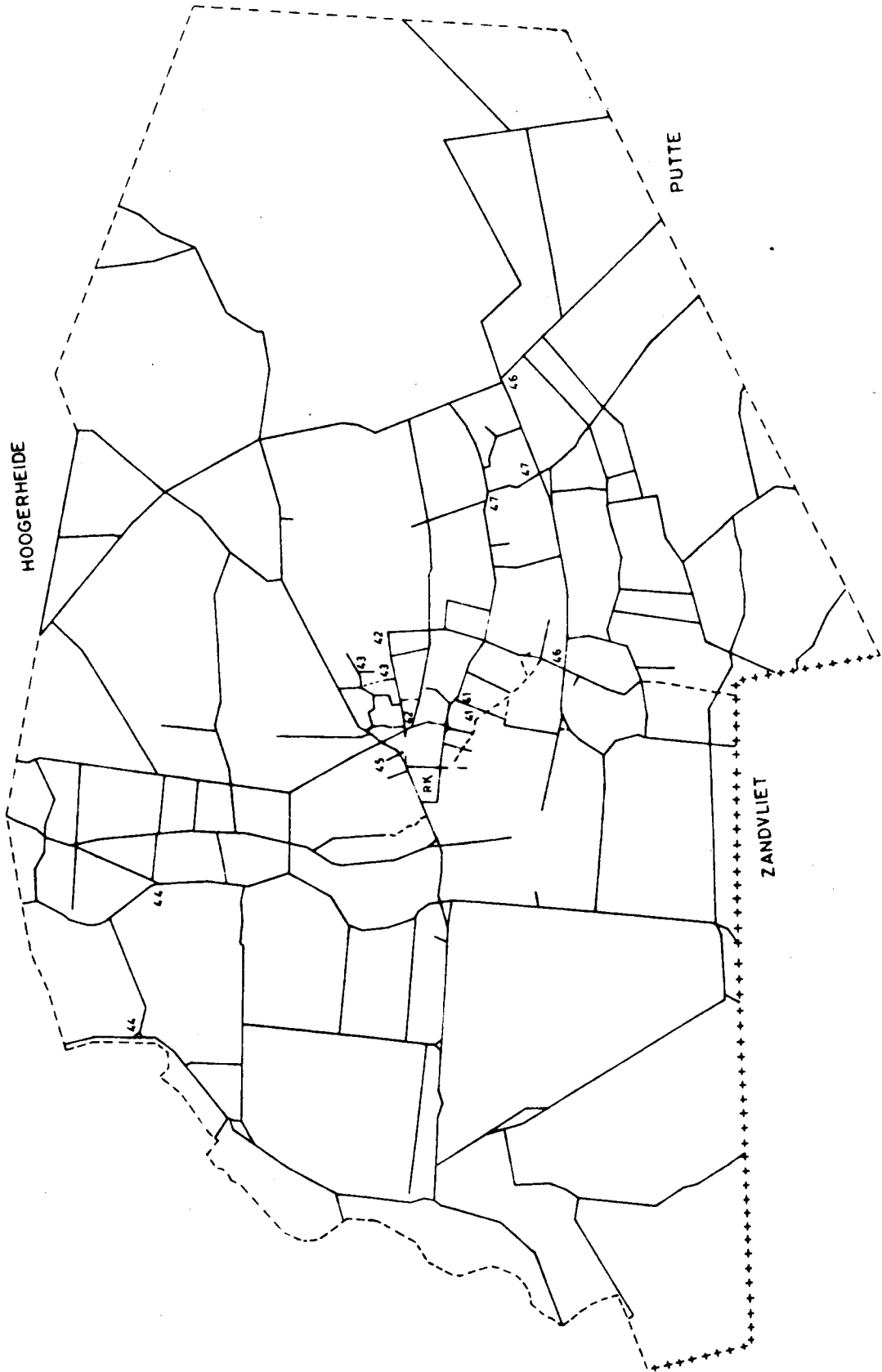
Dit verklaart tevens dat er geen oude gegevens zijn die Maarebergseweg vermelden.

Ter illustratie van de verschillende schrijfwijze drukken wij hier enkele fragmenten van copieën van de oude akte van grond uitgifte uit 1429 af waarin achtereenvolgens gespeld wordt:

1. Maberch
2. Maechdenberch
3. Madeberch
4. Maechdenberch.



1. onderstreept Maberch en Calffene



*Handwritten text, likely a fragment of a historical document, mentioning 'Calfvenne' and 'Maechdenberch'.*

2. onderstreept Maechdenberch en Calffvenne

*Handwritten text describing a location: 'gredes giest om te bedijckene by de doren dyckene aen... gade aen des abtslant van sinte machiels gelegen tot zantvliet streckende neffens den watre met eenen zeedijcke tot aenden madeberch toe liggende bij noirden calffenne alsoo groet ende alsoo cleijne alsoo diep ende alsoo wijt als daer binnen begrepen ende gelegen is te wetene vanden thienden.'*

3. de voledige tekst van het derde fragment:  
 gereden heeft omme te bedijckene ende te doen dijckene aengaende aen des Abtslant van sinte Machiels gelegen tot Zantvliet streckende neffens den watre met eenen zeedijcke tot aenden Madeberch toe liggende bij noirden Calffenne alsoo groet ende alsoo cleijne alsoo diep ende alsoo wijt als daer binnen begrepen ende gelegen is te wetene vanden thienden.

*Handwritten text: 'debbatze met daren godijcke tot aen der margdenberch toe liggende by noorden Calffenne alsoo groot, ende alsoo cleijne, alsoo diep, ende alsoo wijt, als daer binnen begrepen ende gelegen is.'*

4. onderstreept Maechdenberch en Calffvenne

De fragmenten zijn ontleend aan de in volgorde oudste stukken betreffende het plan van indijking en dato 1429. Archief Raad en Rekenkamer inventaris no. 1549. Gemeentearchief Bergen op Zoom.

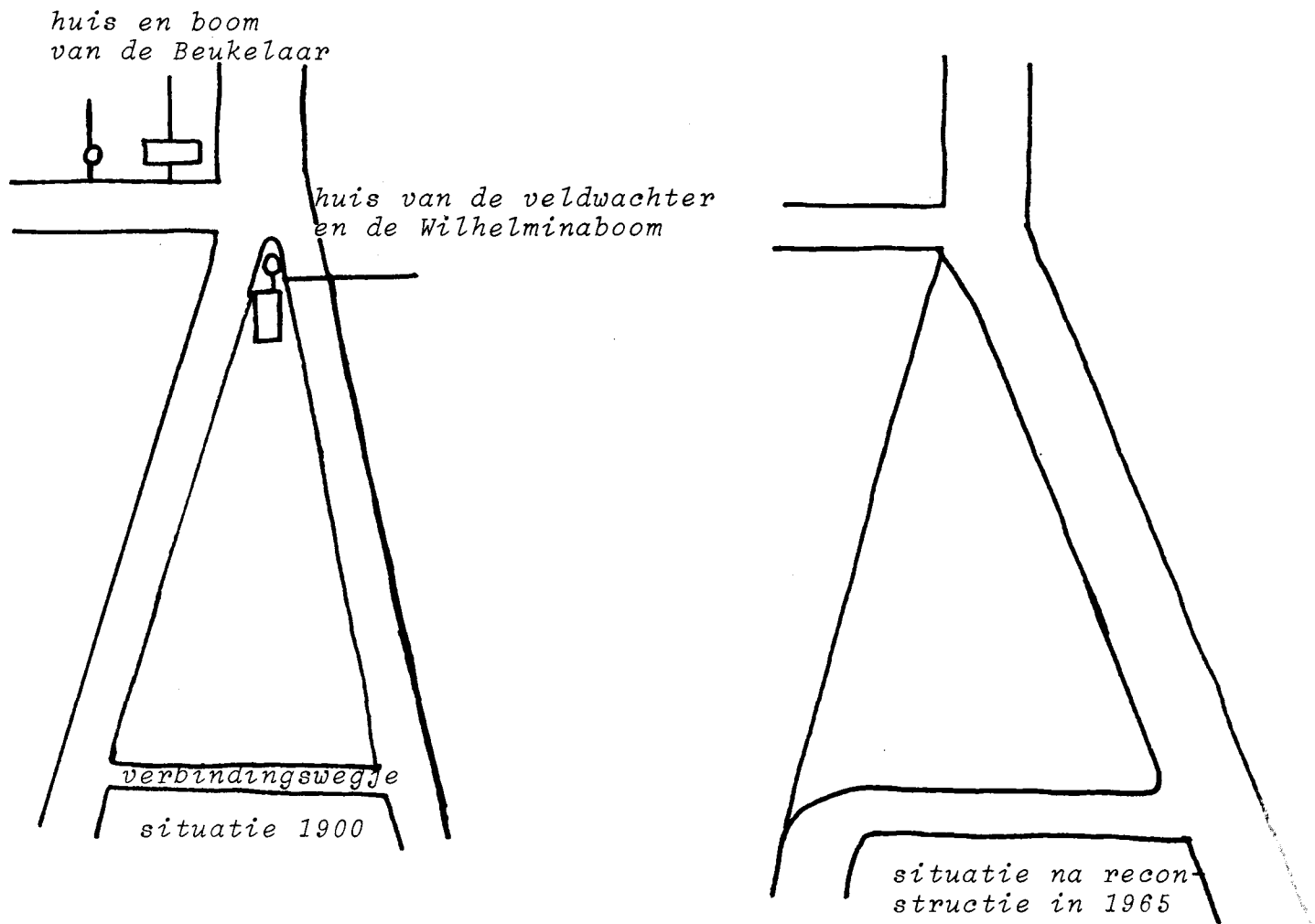
DE MARKT

No.45 op het kaartje. De Markt is een driehoek die gevormd wordt tussen het einde van de Dorpsstraat, de Onze Lieve Vrouw Ter Duinenlaan en het Hondseind. In de huidige vorm bestaat hij pas sinds 1965, daarvoor liep de weg Dorpstraat-Hondseind langs de zuidzijde van de Markt gewoon door, te zien op de wegenlegger van 1947 (zie bijgevoegd schetsje).

Voor die tijd was wat nu de Markt is een tuin met aan de Westpunt een huisje (bewoond door de veldwachter) dat omstreeks 1900 afgebroken is. Daarna werd de tuin gebruikt voor allerlei activiteiten zoals kermis en muziekfeest.

Op de uiterste westpunt is in 1898 t.o.v. de kroning, enkele dagen later een Wilhelminaboom geplant die bij de reconstructie in 1965 verdwenen is. Deze was afkomstig uit de tuin van de Beukeelaar (zie Kaartje). Van na de bevrijding tot 1965 werd het plein "Canadese plein" genoemd, daarna weer Markt.

De plaats vormt het centrum van het dorp, maar echt Markt is er nooit gehouden, vroeger was de plaats ook niet centraal gelegen. Op de kaart van Hattinga (1746) en de kadastrale kaart van 1825 is te zien dat de bebouwing zich voornamelijk bevindt tussen de kerk en het Eikelhof; daar was toen het centrum van het dorp.



### DE MIDDELSTRAAT

No.46 op het kaartje, loopt tegenwoordig van de kruising Koeleweg-Hageland tot aan de Putseweg maar op de wegenlegger van 1947 heet het stuk van de Molenbosstraat tot de Putseweg Mutsestraat. In 1905 was dat ook zo.

Dit is kennelijk de oorspronkelijke situatie, want op de kadastrale kaart van 1825 vinden we deze Mutsestraat ook al.

Op deze kaart begint de Middelstraat echter aan de Westkant bij de Burgerweg. Op de kaart van Hattinga (1746) bestaat de Mutsestraat nog niet. De naam Middelstraat wordt verklaard door de kaart van Hattinga: de weg ligt tussen de "Zuyt of Leegestraat" (de tegenwoordige Laagstraat) en de "Noortstraat" (het tegenwoordige Moleneind), midden tussen Zuid en Noord, dus Middelstraat.

Het is een van de langste wegen van Ossendrecht: 2,2 km lang.

DE MOLENBOSSTRAAT.

No.47 op het kaartje, loopt van ± 50m oostelijk van de kruising Breestraat-Moleneind in Z.O. richting het bos in tot aan de grens van Ossendrecht met Putte. De naam is pas van na de Tweede W.O., op de wegenlegger (1947) is er nog geen sprake van een naam, al staat hij al wel getekend.

Op de kadastrale kaart van 1825 is op het terrein tussen de Molenstraat en de Middelstraat een Molen getekend: Ook bij Hattinga (1746) vinden we een molen. Deze molen en het omringende bos zullen de naam gegeven hebben aan deze straat. Ook op de cynskaart van H. Adan, in dato 1760 staat de molen ingetekend. (Archief RR.Gemeentearchief Bergen op Zoom.)

Wordt vervolgd.

Hoogerheide, 1981  
Werkgroep Toponomie

J. vd. Bussche  
Mevr. Nijssse-Steketee  
C.J. van Opdorp  
E. Suykerbuyk.

## Dieverij en bedelarij rondom Huijbergen

Als men enkel op de titel afgaat zou men kunnen concluderen dat het in vroeger tijden in Huijbergen niet pluis was. Niets is waarschijnlijk minder waar.

Evenmin is waar dat er nooit is gebeurd wat met het bovenstaande te maken had. Erger, er zijn zelfs enige zware delicten gepleegd. Hierbij denken we aan de moord op pater Tiberius, een Wilhelmië uit Santvliet afkomstig, die op het Eiland is gedood (1) Deze moord is, waarschijnlijk wegens de geringe interesse van de autoriteiten, nooit opgehelderd.

Verder nog een doodslag door Hendrick Thomassen Malimans begaan in de eerste decennia van de 18<sup>e</sup> eeuw. (2)

Deze Hendrick, afkomstig van Het Huijbergs Moer, een gedeelte van Huijbergen dat onder Oostenrijks-Brabant hoorde. Voor deze moord is hij te Bergen op Zoom op de markt doodgemarteld en op de Raayberg gehangen.

Doch bij het raadplegen der criminele stukken van Huijbergen krijgt men de grens in acht genomen de indruk dat het er tamelijk rustig naar toe ging. De invloed der Wilhelmiëten zal hier wel niet geheel vreemd aan zijn geweest.

Zelfs heden ten dage is Huijbergen een dorp, waar rust, een van de pluspunten is. Dat er af en toe iets scheef ging behoeft geen verwondering te wekken. Doch bij de meeste vergrijpen waren dan nog vreemdelingen in het geding.

Zo ook bij de "criminele saken" die in dit artikel aan de orde komen.

Om de criminaliteit beginnen we het onschuldigste en in volgorde jongste geval.

Deze zaak kreeg zijn beloop in de 2<sup>e</sup> helft van de maand mei van het jaar 1764. (3)

Op de 14<sup>e</sup> mei bericht de Drossaert van het Zuid en Westkwartier van het Markiezaat dat in het cachot van Huijbergen een seeker vrouwspersoon zijnde een lantloopster en assurante bedelaerster is opgesloten.

Hij is van mening dat hij "zig genootsaakt vint tegens denselve Crimineel voor de Geregte van Huijbergen voornoemt te ageren". Dit geeft enige moeilijkheden omdat "de Crimineele Regtbank" aldaar onkomplete is."

Hij verzoekt in dit geval aan Raad en Rekenmeesters van het huis van Bergen op Zoom twee schepenen uit de bank van Wouw aan te mogen wijzen.

"Om uijt het midden van haar, twee schepenen, te Elegeeren van zijnde cessie te nemen in de Crimineele Regtbank van Huijbergen en nevens de regenten van Huijbergen als Regters in voornoemde zaak te zetten".

Hij wil ze vrij goed bedelen, want hij koestert het voornemen de oudste van de twee tot griffier te benoemen.

Deze zaak kwam begrijpelijkerwijs voor elkaar.

Deze heren bleken te zijn C. van Zuijderhout en Daniël Blaaser, zo aan de naam te horen en te zien geen zuiderlingen. Maar dit behoeft geen verbazing omdat men destijds bij voorkeur liever geen "Roomsen" in de openbare ambten had.

Maar op het verloop van ondergenoemde feiten had dit natuurlijk niet de minste invloed. Wat voor de leesbaarheid van dit verhaal wel beroerd was, was het schrift van "den Griffier." Hij heeft er een potje van gemaakt, zijn geschrift is zo schots en scheef, zo verkrampt, dat de man er werkelijk kramp in de vingers van moet hebben gekregen.

Effin, de zaak ving aan op de 26 Mei 1764.

De eiser was Albertus de Groot, reeds aangegeven in zijn kwaliteit van drossaard.

Versus: en nu maken we echt kennis met de verdachte,

"Anna Elisabeth Mooro out 27 jaeren,  
gebooren te Potsdam in Pruisia".

Ze kwam dus niets meer of minder dan van Potsdam uit Duitsland. Dit Potsdam is tegenwoordig een stadswijk van Berlijn.

Menigeen zal zich misschien afvragen hoe het mogelijk was een dergelijke dame in Huijbergen aan te treffen. En toch, zo verwonderlijk is dit niet. De meeste legertrouwen lieten zich vergezellen van vrouwen, kinderen, bijzitten, prostituees, zoetelaarsters en ander soortgelijk volk.

En wanneer ze de plaats waar men bivakeerde geplunderd hadden waren de baanstroopers om de zaak af te maken niet ver af. Het is daarom niet onmogelijk dat Anna van dergelijke afkomst was.

Daar komt nog bij dat de grens zich uitstekend leende om zich in geval een opsporing, zich straffeloos terug te trekken.

In dit geval was dit dus kennelijk mis gegaan.

Anna veroorzaakte niet veel moeite en gaf het tenlastte gelegde vlot toe.

Eisers zegt haar te veroordelen volgens de placaten van 1<sup>e</sup> April 1738 zonder hierover uit te wijden.

De gedaagde vraagt minzaam gratie in plaats van recht.

Gezien haar verzoek besluit men de zaak aan te houden.

Doch alles blijkt maar een formaliteit te zijn. Want al op de 31<sup>e</sup> mei 1764 komt de zaak opnieuw voor. Om de lezer alle geleerde en dikwijls herhaalde termen te besparen zijn die in het bovenvermelde weggelaten.

De acte van beschuldiging leveren we U echter in hoofdzaken over.

"Also Anna Maria Mooro, out 27 Jaren, geboortig van Potsdam in Pruijsen vrijwillig heeft geconfesseert en bekent dat zij gedetineerde seedert drie jaren herwaarts onder de jurisdictie van Huijbergen en elders uit Marquisaat geconverseert heeft.....Sij zegt haar fiscum domicilie te hebben in Beveren (Vl.) dat zij owel onder Huijbergen als op andere plaatsen vant Marquisaat als zij het nodig hadden heeft gebedelt en daarbij de ingesetenen van Huijbergen heeft lastig gevalle dat zij hoe seer tevens al was gewaarschout egter in die slegte levenswijse heeft gecontinueert totdat zij onder de gemelte Jurisdictie van Huijbergen geapprendeert is geworden".

De "geleerde heren" draven volgens de gewoonte van die tijd nog braafjes wat door. Want het hele vertoon moet er geleerd uit zien. Na een hele serie volzinnen en rechtsbegrippen komt de aanklager tot het verdict.

"Mijne Heeren, naer ingewonnen advies van een nutrael regtsgeleerde Regt doende Heerleijkhijd, bannen de gedetineerde ten eeuwige daage uijt de Heerleijkhijd van Huijbergen, het gehele Marquisaat van Bergen op den Zoom alsmede uit de Heerleijkhijd van Borgvliet, sonder daar oijt daar weder te mooge inne come op hene van aan den lijve mette koorden te worde gestraft.



Verder is Anna verplicht de proceskosten te betalen. Voor die periode was de straf een van de lichtste. Maar als heden ten dage al het volk dat ons bij herhaling onnodig lastig valt geseld zou worden, zouden we niet alleen raar opkijken, maar er zou toch ook nogal wat werk aan de winkel zijn.

Het volgende geval dat ettelijke jaren eerder speelde was van ongeveer gelijke strekking. Maar omdat hier "dieverijen" aan de orde waren was het een zwaarder geval. De straf bleek dan achteraf ook navenant.

Ook toen was de vierschare van Huijbergen zgn. incompleet en werd hierin voorzien in de persoon van Jacobus Willekes uit Wouw.

Present, de reeds eerder gemelde Albertus de Groot, Willekes en de Huijbergenaren Matthijs v. Lommel, Jan Vennix, Bernardus Hectors, Adriaan Plompen en Pieter Wils, schepenen.

Eiser en drossaard was in dit geval Mr. Pieter van der Voren die gerechtigd was voor alle vierscharen van het hele marki-zaat op te treden.

We schrijven de 22<sup>e</sup> juli 1758.

Beschuldigde is "Seeckeren gauwdieff hem noemende Willem Jochems van Zwamen bij Roermonde geboortig.

Achteraf noemt men de plaats nog eens Swaemen, maar onderzoek heeft uitgewezen dat hier Swalmen bedoeld is.

Het was weer zover dat Jochems zijn "gauwdieverijen" al toegegeven had. Genoemd in het niet verder uitgesponnen verhoor.

Aan dat verhoor heeft Willem waarschijnlijk minder prettige herinneringen over gehouden.

De stukken vermelden namelijk dat hij "bekent heeft vrijwillig, sonder pijn van eijzers of van banden".

Dit ruikt naar een marteling. Wanneer iemand niet wilde bekennen werd hij om de bekentenis wat te bespoedigen aan de tortuur onderworpen. Maar de dan verkregen bekentenis was alleen geldig wanneer ze door de beklagd vrij van ijzers en van banden in de open lucht werd herhaald.

In de regel herhaalde de ongelukkige met de pas ondergane folteringen voor ogen, zijn zogenaamde vrijwillige bekentenis.

Met zijn bekentenis had Willem Jochems zijn schuld dus toegegeven en ook hij vraagt in afwachting van de strafmaat, genade voor recht. Ook hier heeft men de zaak pro forma in advies gehouden. Willem moet intussen toch niet erg gerust geweest zijn in de afloop van zijn proces. Want op de zitting van de uitspraak op 5 Aug. 1758 doet hij zijn "Diefachtige overtredingen" nog eens uit de doeken. Hieruit blijkt duidelijk dat hij niet veel vertrouwen in de uitslag mag hebben gehad. Merkwaardig is echter dat hij niet te Huijbergen gestolen heeft. Waarschijnlijk is hij wel op het grondgebied van Huijbergen aangehouden.

Bij zijn laatste verklaring geeft hij nogmaals zijn personalia op en zegt een- of tweeëntwintig jaar oud te zijn.

Willem bekende verder dat hij ongeveer zes jaar geleden met zijn vader Jochum Jochums, zijn broer Hendrik en nog andere streekgenoten in het land van Bergen op Zoom gekomen was.

Sindsdien heeft hij op diverse plaatsen als inwonende boerenknecht gewerkt. Het laatst was hij in dienst van Adriaan Boeren, landbouwer op de hoeve Hengstmeer onder de buitenpoorterij van Bergen op Zoom. Vandaar is hij zeer kort nadien met de stille trom vertrokken. Achteraf zal blijken dat hij zijn ogen goed de

kost gegeven had.

Op de 6<sup>e</sup> Juli is hij heimelijk terug gekomen maar met minder goede bedoelingen. "Zich soo verre geemancipeert ende ver-greepen heeft op de hoeve Hengstmeer dewijl Adriaen Boeren met huijsvrouw en verder volck van sijn huijsgezin zig in 't land bevonden om Boeckwijt te wieden".

Willem heeft ongetwijfeld op de loer gelegen en handig gebruik gemaakt van de omstandigheden.

Bij de hoeve aangekomen bleken de blinden dicht maar niet gesloten te zijn. Na het openen van een stel blinden heeft hij het raam ingedrukt, dit aan de binnenzijde opengedraaid en is naar binnen geklommen. De grote kast die;" in den huijs" stond wàs op slot en heeft hij opengebroken.

Hierin vond Jochems een stuk lijnwaad ongeveer 30 ellen lang. Dus ruim 20 meter, Iets meer dan een vingerdoekje!

Verder: "een groene rock ofte Keel (Kiel) een Bruijn laackens camisool, een dasslotjen met het dasjen alsmeede eene manshoet toebehoorende aan den knegt, benefens veijff hembden, en een blouw en wit gebloemde neussdoek mitsgaarders eene bruijne laackense broeck, met twee silveren gespen, die in de bedsteede hong, en een graen ofte koornsack die meede in de bedsteede hong".

De korenzak kwam Willem goed van pas, hij heeft er de gestolen spullen ingeladen, en is na de huisdeur van buitenuit geopend te hebben aan de haal gegaan.

Daarna heeft hij het gestolene begraven in een bos vlak tegen de weg van Bergen naar Wouw. De andere dag heeft hij ze weer tevoorschijn gehaald en is er mee naar Steenberggen getrokken.

"In den Lombaert van deselve plaats" heeft hij de rok, de broek en camisool verpand en er f5,- voor gekregen. Met het lijnwaad is hij naar Jacobus van Soltem getogen "eene metselaer en Soop-jesschenker tegens oover de Roomse Kerck van Steenberggen".

De vrouw van Jacobus van Soltem heeft van het lijnwaad 19½ el afgesneden. Dit stuk heeft Willem onder haar hoede gelaten. Met het overige is hij weer terug naar de bank van lening gegaan en ontving hiervoor f 3,-.

De silveren broeksgespen en het dasslotje heeft hij, "verkocht aan eenen Petrus Angele silversmit tott Steenberggen voornoemt voor vijff Gueldens". De rest van de gestolen goederen en een reiszak welke hij zei gekocht te hebben heeft hij in Steenberggen verkocht voor 14 stuivers. Een van de hemden, het beste en het fijnste, droeg hij op het tijdstip van zijn arrestatie zelf.

Als men de handelingen met het gestolene zelf nagaat dan krijgt men toch de indruk dat Willem niet aan zijn proefstuk toe was. De opbrengst was echter niet zo groot, f 13,- en 14 stuiver. Volgens de daglonen van landarbeiders in die tijd gelijk aan het loon van ± 25 dagen werken.

De strafmaat is niet mals.

Men besluit dat dergelijke: "dangereuse sacken niet connen worden getoloreert en anderen ten exempel op het rigoureuse behooren gestraft te worden".

Na gelet te hebben op de bekentenis van de beklaagde, en vervolgens alle regels in acht genomen hebbende komt men tot het definitieve oordeel.

"Regt doende condomneren den gedetineerde gebracht te werden ter Plaetse alwaer men gewoon is Crimineele Justitie te doen, en al-

daer met den strop om den hals onder de galge anderen ten exempel ten alderstrengste met roeden te worden gegeeseld en gebrandtmerkt. (5)

Bannen voorts den Gedetineerde ten eeuwigen daage uijt dese Heerlijckheid van Huijbergen en Marquisaat, etc, etc, sonder daar oijt weeder inte koomen op.....van met de doode te worden gestraft".

In feite een vreselijk vonnis. Wie gebrandmerkt was kon het wel vergeten. Hij werd voor het leven naar de zelfkant van het leven gedreven.

Als jonge knaap van 16 jaar was Willem naar het laat inzien waarschijnlijk zonder moeder uit het verre Limburg gekomen. Aan alles heeft het hem ontbroken, Zelfs aan een vaste verblijfplaats. Maar de maatschappij is nooit erg mild voor "de kleinen". En hij was immers iemand van die kleine st..... De rest van voorgaande zin mag U proberen, naar eigen gelieve af te maken.

A.J. Pijnen.

#### Verantwoording-Verklaring.

1. Document nr. 17 betreffende de moord op Pater Adrianus Tiberius, vermoord gevonden, 19 juni 1672, kloosterarchief Huijbergen.
2. Criminele Rollen, R21 ongepagineerd, jaar 1709. Gemeentearchief Bergen op Zoom.
3. Rechterlijk archief Gem. Huijbergen 0003-0005 no. 40 1760-1773 folio 10 t/m 16 Rijksarchief 's Hertogenbosch.
4. Dingrolle Huijbergen 1758-1800 jaar 1758 folio 1 tm 8 rijksarchief Bergen op Zoom.
5. Een vreemd vonnis als met de strop om de hals is niet zo ongewoon. Bij een moord te Kalmthout werd, bij afwezigheid van de voortvluchtige dader, Peter Deonijs de Clerck, een pop voorstellende de dader, in dien plaats onthoofd. G.A.K. 29E nrs. 32-41 d.d. 12-5-1736 Gemeentearchief Kalmthout.

A.J. Pijnen.

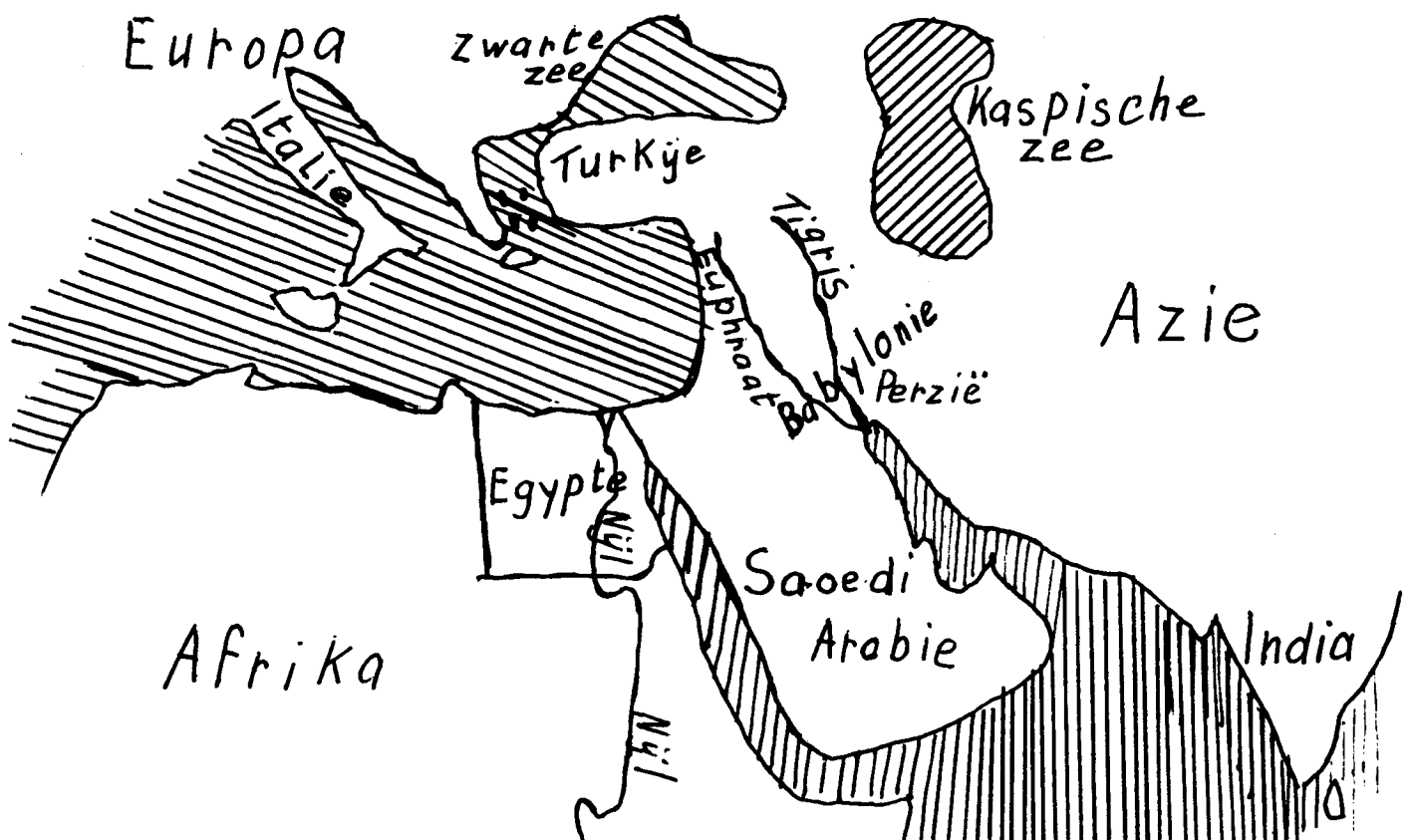
## De Baksteenindustrie in de Zuidwesthoek

Waar zijn ze gebleven de roetzwarte-rookuitbrakende schoorstenen van de steenfabrieken in onze Zuidwesthoek?

Toen er in de voorlaatste Tijding werd gevraagd om personen, die iets wilden nagaan en publiceren over de steenfabrieken in onze omgeving, hebben ondergetekenden zich aangemeld om een poging in die richting te ondernemen.

Voordat we onze eigen steenfabrieken onder de loupe gaan nemen hebben wij gemeend er goed aan te doen, om een paar algemene inleidende stukjes over te schrijven. Ons inziens vonden wij een beknopt overzicht van de "Geschiedenis van de baksteenindustrie in de wereld" boeiend en interessant, evenals een kennismaking met het onderwerp: "Het maken van de gebakken steen". In deze Tijding starten we met de geschiedenis.

De baksteenindustrie is de oudste industrie der wereld. Dit feit behoeft niet te verbazen, omdat naast de begeerte naar voedsel, de begeerte naar beschutting de meest elementaire menselijke begeerte is. Beschutting zowel tegen de nachtelijke kou als tegen de brand van de middagzon. En dat niet alleen, maar ook omdat de mens, wanneer hij dat verkiest, zich in familiekring wil afzonderen en wil zijn.....enfin seuls. Van nature trok de mens naar de vruchtbaarste streken, waar hij op de snelste manier het beste voedsel kon bemachtigen. Vandaar dat de historie als de bakermat der mensheid aanwijst het vruchtbare tweestromenland van Eufhraat en Tigris en de even vruchtbare Nijldelta, Babylonië en Egypte! En méér dan de bakermat der mensheid: ook de bakermat der beschaving. Want die zelfde vruchtbare aarde, datzelfde slib van machtige rivieren werd de grondstof waarvan de mens zijn woning bouwde.



Het waren niet de holbewoners die in hun "natuurstenen woningen" het eerst de schrifttekens krasten, neen, die schrifttekens, de verspreiders van cultuur en wetenschap over de aarde, werden het eerst gegrift in "tafelen" van leem of klei en gebakken tot stenen boekwerken door mensen wier woningen en grote bouwwerken ook uit baksteen waren opgetrokken. Volgens een Chaldeeuwse (Babylo-nische) inscriptie zou degene, die in de bijbel Noach wordt genoemd, even vóór de zondvloed zijn bakstenen boeken bij de stad Sippara hebben begraven en nadat de wateren waren gezakt weer hebben opgegraven. De beroemde Babylonische bibliotheken waren inscripties in baksteen. En het eerste machtige bouwwerk waarvan de omtrekken uit de nevelen van de historie opdoemen was een bakstenen bouwwerk: "Kom aan, laat ons tichelen strijken en wel doorbranden!... laat ons voor ons eene stad bouwen en eenen toren welks opperste in den hemel zij...." de toren van Babel uit Genesis XI: de Zikkoerath, de tempeltoren, "die zijn top naar de Hemel verheft" van de Babylonische inscripties.

De Nijldelta bood hetzelfde beeld, met dit verschil dat daar de baksteen voornamelijk als siersteen werd gebruikt, want natuursteen was in de onmiddellijke nabijheid in overvloed aanwezig. Toch treft het, dat een der Egyptische koningen omstreeks de 15<sup>e</sup> eeuw v. Chr. de Israëlieten "en masse" tichelstenen beveelt te maken, hetgeen bewijst dat er enorme werken in baksteen in uitvoering waren, immers, indien het hem uitsluitend begonnen was om de Iraëlieten "zware lasten" op te leggen, dan had hij dat ook kunnen doen door hen natuursteen te laten houwen en transporteren. Trouwens de oudste woonhuizen, tempels en paleizen in Egypte waren alle van baksteen. Eerst later wordt de baksteen als constructief element vervangen door de natuursteen.

Eten en wonen zijn de eerste materiële behoeften van de mens geweest. Intensieve landbouw en baksteenindustrie zijn de eerste dragers van materiële cultuur, die hand in hand uit de morgenschemering der geschiedenis in het licht treden.

De Romeinen, die antieke cultuurverspreiders bij uitstek, brachten de baksteenindustrie naar het Westen, de kleigronden van Euphraat en Tigris en Nijl naar de kleigronden van Rijn, Maas en Waal. Daar op het eiland der Bataven en inzonderheid aan de zomen van dat deel dat nu de Betuwe heet, begonnen onze voorouders op het voetspoor hunner Romeinse leermeesters, de baksteenindustrie te ontwikkelen. Zij het ook dat de eerste pogingen van betekenis nog enige eeuwen - tot na de Merovingische tijd- op zich liet wachten en dat eerst na 1250 de baksteenbouw in Nederland algemeen werd. De baksteenindustrie gaf het aanschijn aan alle Nederlandse steden en dorpen in de eeuwen die zouden volgen, als ook aan onze zindelijke straten en prachtige met klinkers geplaveide snelverkeerswegen.

Vanzelfsprekend heeft het in bijna ons gehele land ontbreken van natuursteen er in belangrijke mate toe bijgedragen om praktisch alles wat maar werd gebouwd uit baksteen op te trekken, zodat, gevoegd bij de vervulling van de onontbeerlijke voorwaarde van de aanwezigheid van de geschikte klei in bijna alle Nederlandse Provinciën (behalve in Noord-Holland) deze industrie de gelegenheid kreeg zich te ontplooiën tot een Nederlandse industrie bij uitnemendheid.

Tot zover een stukje geschiedenis over de baksteen. Ook wilden we in dit artikel nog een opmerking maken over de grondstoffen

die nodig zijn voor het vervaardigen van bakstenen. De voornaamste grondstoffen zijn klei of leem. Klei is ontstaan door het verweren van rotsachtige gesteenten als graniet, gneis en porfier. Deze verwerking vond vooral plaats in de voorhistorische tijden, toen het water, het koolzuur en de warmte veel werkzaamere waren dan nu. De rivieren brachten de klei naar de vlakke of naar de zee, die op haar beurt weer kleilagen aan haar strand opwierp. Wanneer de klei geen bijmengsels vertoont, blijft zij na het bakken wit. Maar meestal is er in de klei zand, ijzeroxyde of kalk aanwezig, ook kwarts, veldspaat en pyriet kan er in voorkomen. De rode baksteen dankt zijn kleur hoofdzakelijk aan het ijzeroxyde. Waar de kalk overheersend is krijgt de gebakken steen een soms meer soms minder heldergele kleur. Het zijn de kleuren die aan Hollandse steden en dorpen de opvallende frisse aanblik geven waarom de buitenlandse toerist hen zo bewondert.

In het boek EXODUS lezen wij naar de Statenvertaling in het eerste hoofdstuk o.a. het volgende: Gij en sult voortaan desen lieden geen stroo meer en geven tot het maecken der tichelstenen, als gisteren en eergisteren, enz. Het stro, werd ook bij de Egyptenaren om zuiver technische redenen door de klei vermengd om optredende spanningen tijdens het drogen te elimineren. Bovendien had dit het voordeel, dat ditzelfde stro tijdens het bakproces verbrandde, waardoor een extra aantal poriën onstond, tengevolge waarvan de stenen een hogere isolerende waarde kregen. In latere tijden, plaatselijk ook in Nederland werd het stro vervangen door zaagmeel of grofkorrelig zand. Nog later brachten de mijnen gemalen mijnsteen, die door de klei vermengd werd. Een volgende keer willen we dan iets schrijven over het maken van baksteen in de tijd die achter ons ligt.

J.E. Kerstens v. Dooren  
G. de Leeuw.

Bron: "De gebakken steen"  
Gelres Baksteen industrie.

## SCHRIJVERS, DIE OVER DE SCHREEF GINGEN

Dat mensen zich niet altijd keurig gedragen, of keurig gedragen hebben, is een gegeven zo oud als de mensheid zelf.

Door de eeuwen heen hebben zich gevallen van overspel, corruptie en wat dies meer zij voorgedaan. Ook onze streek is daar in het verleden niet aan ontkomen!

Min of meer bij toeval kwamen we een paar twijfelachtige figuren uit de historie van het Zuidkwartier op het spoor.

Bij het raadplegen van een gedeelte van de gerechtelijke stukken van het oudarchief van Woensdrecht werd het oog getrokken tot een affaire waarvan men totaal niet verwachtte iets in dergelijke registers aan te treffen (1).

Het onderwerp van een zo'n ordinair gebeuren, dat wij het raadzaam hebben geacht de naam van de persoon in kwestie niet voluit te vermelden, hoewel we zeker weten, dat er zich van deze familie geen afstammelingen meer in de omgeving bevinden.

Toch zijn bepaalde woorden kiesheidshalve ingekort. Het relaas van de protestantse schoolmeester van Woensdrecht, Abraham Vermeer en zijn vrouw is zo onthutsend, dat wij hen persoonlijk aan het woord laten.

*" Compareerden voor Schepenen der heerlijkheit Woensdrecht naergenoemt Abraham Vermeer, schoolmeester alhier, oude ende omtrent de twee en veertigh jaeren ende Jacomina de Leeuw, huysvrouw van den voornoemden Vermeer, oud omtrent de drie en dertigh jaeren, dewelcke ter requisitie van 'd heer Govart Deyts Stadhouder alhier onder somemeele eede haer, alsdan behoerlijck gestaeft, hebben verclaert, ende voor waeragtigh gedeponereert, dat 'd Heer Lambertus v.d. M....., secretaris deser heerlijkheit op den tweeden Pinseterdagh van den jare 1727 met ende benefens sijns v.d. M...huijsfrouwe met ende twee van sijne kinderen des naerdenmiddaghs omtrent ten drie euren is gekomen, ten huysse van de deponenten, ende naer eenigen tijd alsdan met sijn frouw ende kinderen geseten te hebben, segt 'd heer vd. M... in presentie van sijne eijgene vrouw en kinderen dat sij deponenten, die doen ter tijd een weijnigh tijth getrouwt waeren geweest, voor haer trouwen het wel eens saemen gedaen hadde 't welcke de tweede deponente ontkende, als wanneer bij Heer vd. M...deze woorde gebruickte, dat men daer omtrent soo niet vies moest vallen, want oover een teijd geleeden was ick tot Antwerpen en een mooi juffertje die uyt een venster oft deur keeck, lachte mijn vriendelijck toe, waer op ik mijn geschelschap verliet en bij haer comende haer eens leckertjes afnae....., 't welcke Heer vd. M....,seijde hem so wel smaecte, dat heij sulcks des anderen daeghs nogh eens dede, waer op sijn Heer vd. M.. huysvrouw geen een woord sprack als alleene haere schouder omhoge trock en haere vingher opsteekende en haere oogen naer omhoge slaende. Dat sij deponenten voor redenen van wetenschapp dat alles 't selve haer nogh in goede ende. versche memorie is leggende vermits sij metten anderen daer over ontelbare maelen hebben gesproocken, hoe dat sulcks mogelijk is dat een man in presentie van sijn eijgene vrouw soodanige woorden darft te seggen.*

*Actum te Woensdrecht den twintighsten juni seventien hondert negen en twintigh prestant Jan v. Pagee, Marijnus van Campen en Nicolaas Smits.*

*w.g. Nicolaas Smits, Marijnus van Campen.*

*P.S. A.M. Vermits dese saek den secretaris raeckende is bij mij als Schepen.*

Het naschrift is ongetwijfeld van Abraham Vermeer, die naast schoolmeester ook schepen was. Verder deed hij de rekening voor de N.H. Kerk (Stompe Toren).

'd Heer Lambertus vd. M. komt uit dit stuk naar voor als een onsmakelijke viezerik die het eigenlijk niet verdiend heeft dat zijn naam niet voluit wordt genoemd.

Op het eerste gedacht zou men m.b.t. de verklaring aan een rancune op godsdienstig gebied kunnen denken. Niets ongewoons voor die tijd. Dat was het echter zeker niet.

Beiden waren N.H. Ook dat was niets bijzonders. Katholieken waren destijds van alle openbare ambten uitgesloten. In sommige gevallen, in de regel van "force majeure" konden zij lagere pos-ten bezetten. Zo ook te Woensdrecht, Nicolaas Smits en Marijn van Campen. Het is dan ook treffend, dat van de 5 schepenen die Woensdrecht telde alleen de twee katholieken de verklaring onder-tekenden. Men kan zich afvragen of de anderen dit niet wilden, of niet durfden.

Vermeer en zijn vrouw hebben ongetwijfeld de waarheid gesproken en daarbij, hij was toch niet de eerste de beste. Reeds in 1720 is hij schoolmeester te Woensdrecht geweest. Hij is dan met zijn eerste vrouw gehuwd, vermeld in de N.H. kerkregisters van Ossendrecht (2).

Ds. Johannes Loopwijk noteert: " Abraham Vermeer, schoolmeester alhier (Woensdrecht) en zijn vrouw Adriana van Dijk".

De laatste is vroeg gestorven.

Toen vd. M. ....zijn vieze avonturen vertelde was Vermeer kort tevoren, 28 april 1727 hertrouwd met de genoemde Jacomina de Leeuw, eerder weduwe van Jan Timmers (3).

Bij de betrouwbaarheid van Vermeer komt nog dat het verhaal van vd. M. al twee jaar gemeengoed moet zijn geweest van de bevolking van het Zuidkwartier en verder is het bekend, dat hoge bomen veel wind vangen. Ongetwijfeld is deze zinspeling van toepassing op 'd Heer Lambertus, als men weet dat hij ook secretaris van Putte, en half Ossendrecht was en daarnaast secretaris:penningmeester van de Woensdrechtse en Ossendrechtse polder.

Een voornaam heerschap dus die tot op dat moment in de "Westhoek" van onbesproken gedrag moet zijn geweest.

Op 17 juni 1714 huwde hij Sybille van Grevenbroeck te Ossendrecht. (4)

Op den 17 Juny 1714 is Lambertus  
vande M. ~~van~~ <sup>in</sup> lande  
hijnaert, met Sybille van  
Grevenbroeck Ad. van Bergh  
op attestatis tot affweyning  
getrouwt



Hun werden 7 kinderen geboren:

Johan Abraham	28 febr.	1717
Cornelis	6 nov.	1718
Maria Klazina	8 febr.	1720
Adriana Elisabeth	7 dec.	1721 (5)
Voorts:		
Cornelisa Piernella	4 apr.	1723
Pieterella Catarina	27 mei	1725
Willem	26 oct.	1727 (6)

vd. M. tekende de eerste stukken, dan waarschijnlijk nog als "provisionele" secretaris, op 21 nov. 1714 (7).

Op 1 nov. 1715 toonde hij te Ossendrecht zijn aanstellingsbrief tot schout/secretaris van Ossendrecht (8).

Waarschijnlijk was hij ook in functie te Woensdrecht en Putte, omdat hij al op 6 sept. 1714 te Woensdrecht tekende als secretaris. Toch moeten dit geen volledige benoemingen zijn geweest, eerst op 16 april 1716 krijgt hij "commissie" en op 27 april 1716 legt hij de eed af (9).

Tot aan de verklaring van Abr. Vermeer c.s. vernemen we niets nadeligs over hem. Hierdoor, eigenlijk dus al eerder in opspraak gekomen, zouden men mogen verwachten, dat zijn dagen geteld waren als secretaris, doch niets is minder waar.

Men heeft de zaak blaauw, blauw gelaten en in de bekende doofpot gestopt. Klasseprotectie in de ware zin van het woord.

Een verschijnsel dat zich nog wel eens voordoet.

De secretaris was dus onaantastbaar gebleken. Zonder problemen kon hij zijn loopbaan vervolgen maar alle aardse verschijnselen gaan voorbij zo ook Lambertus vd. M.....

Een laatste maal vinden we zijn handtekening op 3 april 1734 in het "Resolutieboek" van Ossendrecht (10).

Kort daarna moet hij zijn overleden al is hij te Ossendrecht niet onder de begravenen te vinden.

Op 28 juli 1734 doet zijn weduwe Sybella Johanna van Grevenbroeck desgevraagd verslag van de nalatenschap. Hiermee blijkt lang niet alles in kannen en kruiken te zijn en de crediteuren en debiteuren lang niet allemaal bekend.

*" Om de balanse te maacken will sij met behoirljck intervalle het doen van de noodighe advertentien in de couranten ook om actieven ende crediteuren soo op te soecken ". (11)*

"Aan haar verzoek tot plaatsing zal worden tegemoet gekomen".

*" Er sullen de nodighe advertentien worden ghedaan en dan de Antwerpse Courant tot vieze distincte reijzen ".*

Een vermeldingswaardig feit is, dat er toen al een krant in Antwerpen verscheen, maar die ook in Ossendrecht, en in de streek werd gelezen.

Het plaatsen van advertenties blijkt effect te hebben gehad " en kan den boedel tot liquiditeit gebraght worden". (12)

Met de nalatenschap ziet het er minder fraai uit en alles doet vermoeden dat vd. M. boven zijn "stand" leefde. De Heerlijkheid had althans nog een en ander te vorderen.

Om deze vordering te kunnen innen klampt de Burgemeester van Ossendrecht Arnoldus Jac. Raats, de borg, Dhr. van Grevenbroeck aan. Of deze de zwager of schoonvader van Lambertus was, is uit de stukken niet op te maken.

Van Grevenbroeck geeft echter niet thuis en zegt niet te zullen betalen, zelfs niet gedeeltelijk. Hij voert aan, dat in de tussentijd de boekhouding niet door hem was gedaan en daardoor niet kon controleren welke bedragen het secretariaat en dus ook de Heerlijkheid nog waren toegevallen.

"Der halve 'd Heer van Grevenbroeck niet geobligeert, te sijn, als borge, voor de gemelde Heer vd. M. eenighe betaalinghe te doen" (13).

Bom, die zat, al was het natuurlijk, gezien de geschiedenis met de krant, een geheide uitvlucht. De "heren" zaten met de kwestie danig in hun maag. Niet beter wetende, wat te doen, stellen ze de Markies van Bergen en 'd Heer van Voshol, Heer van Hoogerheide en half Ossendrecht (van Aersen) in kennis van het gebeurde.

Graag zo, schrijven ze, zullen ze het oordeel aan hun overlaten. Van de uitslag, geen vermelding. Waarschijnlijk was het resultaat nihil. De boedel van de Fam. vd. M. werd door de interim secretaris Monsieur Francois Bolcool (14) tot liquiditeit gebracht.

Of de nabestaanden en de Heerlijkheid Ossendrecht etc. nog iets aan de boedel overgehouden hebben vermeldt de historie niet.

Geruisloos verdwijnen de overgebleven familieleden uit de streek en zij die menen, of weten, wie L. vd. M. was, en daarbij nog dezelfde naam dragen, mogen vertrouwen dat zij niet tot deze familie behoren. Derhalve behoeven ze er ook geen aanstoot aan te nemen.

Met dit alles is dit verhaal niet ten einde (zoals het gaat met alle opengevallen plaatsen), een nieuwe secretaris diende zich aan in de persoon van Pieter du Pon. Waar hij vandaan kwam weten wij niet. De Ned. Herv. Kerkregisters uit de streek vermelden hem niet. Hij moet al gehuwd zijn geweest voor hij zich op zijn standplaats Ossendrecht aanmeldde en heeft er waarschijnlijk ook geen kinderen gehad. Zijn vrouw vinden we daarentegen wel vermeld. (15)

Du Pon ving zijn ambt aan als secretaris/stokhouder van de dorpen Woensdrecht, Putte en half Ossendrecht op 11 okt. 1734 op benoeming van Maria Henrietta, Hertogin van Aremberg te Brussel, als voogd, namens de keurvorst van Sultbach, Markies van Bergen op Zoom (16).

Wat deze man aan zou richten is echter verre van gering en zij die van " 'd Heer" met de mooie naam, mooie dingen verwachtten, zouden bedrogen uitkomen. Aanvankelijk bleek alles goed te gaan en hoort men geen kritiek op zijn werk. Zo verlopen er enige jaaren. In 1739 blijken er tekorten aan het licht te komen. Begrijpelijk staat de vrouw ook hier naast de man. Op 24 febr. 1739 verschijnt ze voor de Schepenbank van Ossendrecht en verzoekt nederig borg te mogen blijven voor haren Pieter. (17)

"Compareerde voor Schepenen der Heerlijckheijt van Ossendrecht naergenoemt Allegondina van Sambeek, huysvrouwe van den heer Pieter du Pon, wonende alhier te borghen voor haaren man" voor de heer van Hoogerheide en half Ossendrecht, het doorluchtige huis van Bergen en de regenten en de Heerlijkheden van Hoogerheide, Putte, Woensdrecht en de ingelanden van de Noordpoldere van Ossendrecht en anderen, die daarin gemengd zijn wat betreft de inning "garinghe" de verpondingen en dijkschotten etc.

Met alle goederen zowel de zijne als de hare "solange deselve borgtocht niet ingetrocken sal sijn."

Gedurende het jaar 1739 laat men hem nog wat aanmodderen. Het laatst door hem als secretaris getekende gevonden stuk dateert van 17 dec. 1739 (18). Daarna is hij voorlopig aan de kant geschoven. De zaken lopen echter steeds slechter voor de secretaris. Op 26 juni 1740 doet Baron Corn. van Aersen Heer van Hoogerheide en half Ossendrecht bij missive aan Dhr. N. Adans, Raad en rekenmeester een boekje open over de handelingen, of beter nalatigheden van Pieter du Pon (19). Dit schrijven bevat zoveel poldergeschiedenis dat wij het onverkort weergeven.

*"Wel Edele gestrenghe Heer.*

*Ik moet wederom klagtig vallen over 'd Heer du Pon schoon dat op mijne menighvuldighe remonstrantiën, ter occasie van het wangedrag derzelve, tot nog toe eenighe reflectie is gemaect bij het Doorluchtig Huis van Bergen, wijl bevindende dat daar geen redres op is gevolgt.*

*Na mijne reformatie is er tot nogh toe geen penning opt aanbestede werck van de polder betaalt. Selfs is er nog eene besteedingh onvolmaakt gebleven en den Dijkgraeff du Pon, die al over 10 á 12 had beschooren, de reets gemaekte besteedingen op te neemen, en te prijsen alvorens het ijs door de strenghe vorst jegens den dijck opgekrooid wierd blijft des volkomen in gebreecke. Daerbij gaat het crediet van de polder geheel verlooren, dewijl geen arbeiders meer sulen gevonde worden om eenig werck aan den dijck aan te neemen. Ook schreeuwd het aen den Heemel dat het werckloon aen de arbeiders werd onthouden voormaemelijck in een tijd als deze dat de arme menschen door de koude soo veel te lijden hebben voorts is't te vreesen dat de dijcken onder Ossendrecht (met die van Woensdrecht had van Aersen geen bemoeienis).*

*Veel ramoen sullen moeten ondergaan vooral wanneer er harde wint meed vermengd is. Dit alle noodzaakt mij om mids dezen te protesteren jegens alle costen en schade welcke door het voorseijde wangedrag van du Pon aan de meer gemelte dijcken sullen veroorzaakt worden en te moeten declareren indien des onverhoopt bij den Huyse van Bergen daar er niet tijdig en spoedig in voorsien worde- Bij mij een provisioneele Dijkgraaff en Penningmeester tot welsijn en sonservatie van de voorseijden dijcken sal worden aangestelt tot dat du Pon sijn pligt naar behooren waarneemd, versoeke derhalve Uwege en de verdere Heeren Raden seer vriendelijck nogmaals hieromtrent serieuze reflexie te willen neemen en behoerlijcke voorzieninge te doen.*

*Waarmede blijve met veel aglinge*

*U Weled.gestr.gehoorzame dienaar  
w.g. C. v. Aersen".*

Hier was geen woord Frans bij, hij dreigde zelf en de polderbeambten te voorzien en klaagde du Pon terecht aan. Deze leverde de mensen over aan koude en armoede en de dijken hadden door het kruien van het ijs in de strenge winter van 1739/1740 zoveel geleden dat doorbraken in het verschiet lagen. Pieter moet al vrij vlug van dit schrijven op de hoogte zijn gebracht en moet daardoor het hachelijke van zijn toestand hebben ingezien. In een vrij kruiperig verontschuldigd schrijven aan de Heren van de Raade van Bergen op Zoom tracht hij de zaak nog recht te trekken. Behoudens de gebruikelijke aanhef schrijft hij o.a.

*" Soude niet en gemanqueert hebbe om U Wel. Edel Gestr. in persoone te comen spreken dog door mijne sieckte ben daarin belet gewerden".*

Of dit een uitvlucht was omdat hij de persoonlijke confrontatie schuwde zullen we nooit weten. Hij verklaart echter alles naar waarheid op papier te zetten. Hij beseft dat bij de justitie , politie en de regenten van de respectievelijke plaatsen in grote verlegenheid heeft gebracht.

Maar zo gaat hij verder hij heeft toch veel achterstallige zaken in orde gebracht. Ook voor de kerken heeft hij veel rechtgezet.

*" De armenrekening van Putte die niet en in veertien jaaren gedaen was en waarvan toch Dhr. vd. M. was, van den armen en kerke van Woensdrecht oock in veertien jaer niet gedaen waeren, van 't dorp van Ossendrecht van de kerke mede in geen twaalf jaaren gedaen en den respective rendant de copie van dien versorgt".*

De zaak is wat dit betreft vrij duidelijk: hij speelt de "Zwarte Piet" naar de overleden vd. M...

Als hij hier de waarheid schrijft is het dus altijd een janboel geweest. Maar dan moeten deze zaken toch al bij het verscheiden van vd. M. aan het licht gekomen zijn en had du Pon hierop moeten attenderen.

Wat zijn particuliere zaken aangaat bericht hij de heren, dat Nicolaes de Bruyn, die zei nog veel geld van hem te moeten hebben, integendeel hem nog 89 gulden en 4 penningen schuldig is "bij be-nevens gaande copij".

De arbeiders hebben hun geld gekregen. Wel wat laat overigens. Ze konden er in de maand juni de koude en honger van de verlopen winter niet meer mee verdrijven.

Wat de burgemeester en collecteur van Ossendrecht aangaat, betuigt hij dat de afschriften van de rekeningen meer dan 3/4 jaar klaar hebben gelegen.

En ook nog 8 copieën die de Hr. vd. M.....

"versuijmt heeft klaar te maken Dewijl Raats de orginee reekeninge hadde" (20). Hij heeft de zaken van Ossendrecht en Woensdrecht voor elkaar en hij gelooft niet dat dit ooit zo goed is geweest. "Maar dat sich tot mijn leetwesen dat door quade tongen bij mijn Heeren van de Raade ben beklat ende de saek zich soo verre heeft uijt gestreckt so verzoeke ik Uwel Ed. Gestr. indien het Uwel Gestr. mogelijk is het selve ongeval van mij af te weeren".

Als dit niet mogelijk mocht blijken, dan zal hij afstand doen van zijn ambt. Indien hij dan toch weg moet, wil hij liever vrijwillig gaan. De burgemeester is volgens hem toch een van de "hoofbeklatters" omdat hij om een copie van de rekening vroeg en het orgineel al in zijn bezit had. Indien hij gezond was geweest zou hij naar Den Haag zijn gegaan om zijn zaak te bepleiten. Hij verontschuldigt zich dat de Heren met zijn "langtaal werden opgehouden". Als de Heren voor hem niets kunnen doen zal hij alles met verdraagzaamheid laten passeren. Hij zou echter graag nog door de brenger van de brief, een neef van hem, vernemen of het mogelijk is hem nog persoonlijk te horen.

"Sal U Wel. Edgestr. naar waarheid genoeg geven".

Na alle plichtplegingen die oude stukken eigen zijn verblijft hij met "die sig. de Eere geeft vante noemen".

O  
Leden d' d' d' d' d'  
11<sup>o</sup> Junij 1740

Alles is gestri.  
gehaarsd en onder,  
Dienige dienaren,  
P. de Pon

Een mooi handschrift viel Pieter niet te ontzeggen. Op 9 juni 1737 tekende hij insgelijks en als secretaris het reglement van Prins Karels polder een duidelijk bewijs van ambten in de Woensdrechtse polders.

Uit bovenvermelde brief blijkt duidelijk dat du Pon de toekomst somber inzag en niet zonder reden. Na zijn laatste optreden als secretaris op 17 dec. 1739 is men in zijn ordeloze boekhouding gaan wroeten. Op 30 juni 1740 benoemde men J.T. Morin tot "provisioneel secretaris" (21).

Deze geeft te kennen dat hij een zeer verwarde boel heeft aangetroffen te huize van du Pon. Vele acten zijn op losse vellen geschreven inplaats van in de daarvan geëigende registers en daarbij alleen door du Pon ondertekend. In feite waren ze dus waardeeloos. Morin is verder gaan graven zonder veel direct resultaat. Bij vermelding van 19 aug. 1740 heeft men besloten "de voorseijden papieren en documenten te doen transportereren ten huijse van den provisionelen secretaris binnen Berghen op Zoom ende karren daerto nodig denselven te versorgen". (22)

Dan komt er alengs meer schot in. Begrijpelijk overigens, Morin zag zijn benoeming tot effectief secretaris in het verschiet.

Op 1 november 1740 brengt hij rapport uit van zijn bevindingen. Het verslag is zo lijvig, dat slechts een "bloemlezing" wordt weergegeven.

*"Allerlei saecken zaten door elkaer en waeren niet ingeschreven schoen deselve wel bewaert waren het egter een merckelijke confusie veroorzaakte dat die niet en behoorlijk geregistreert sijn en bijgevolg wijt soodanige moet opgesogt en nagesien worden 't selve niet als met veel moeijte en na lang soecken kan becomen" (23)*

Hij heeft bedenkingen tegen om een dergelijke mesthoop te registreren. Hij somt vele gevallen van grove nalatigheid op. Te beginnen ja, al in 1735, 8 gevallen, waaronder 4 schepenkennisse ten bedrage van 175, 250, 1000 en 1300 gulden. Geen kleinigheid.

In 1736 grote nalatigheden waaronder de verkoop van een huis. Het betert niet en in 1737 deed Pieter het nog eens dunnetjes over met 9 grote zaken, waaronder een verkoop door Pieter Aartsen Slooven van "twee gemeten landt en bosgen aan Nicolaas de Bruyn". De laatste misslag in de opdrachten beging hij op 9 juli 1739. Dit was lang niet alles. Met het register van contracten en uitkopen was ook zeer losjes omgesprongen. In de periode 18 juni 1735 - 11 maart 1740 21 "missingen". In het laatste geval waren de du Pon's zelf partij. Acte van schuldbekentnisse van 1000 gulden door Juffr. Allegondia van Sambeeck, huysvrouw van Pieter du Pon ten behoeve van Dhr. Francis Bolcooel verleden 11 maart 1740.

Het is niet onwaarschijnlijk dat ze met dit geld door middel van de borgtocht of anderszins haar man nog heeft willen redden. In dat geval was het middel even erg dan de kwaal. Het lied was nog niet ten einde, ook met de "Crimineele Rolle" (strafzaken) is het de mist ingegaan. De notulen zijn niet ingeschreven, en de "Crimineele saek over seeker vrouwspersoon genaamt Adriaantje Philips en Maria Willems is in het hondert geloopt".

Morin krijgt autorisatie al de opgesomde zaken zo goed mogelijk te reconstrueren en ten uitvoer te leggen. Zover dit tenminste uit de aanwezige losse stukken mogelijk is, al weet hij niet hoe hij de dames van de "rol" nog moet aanpakken. Het "Resolutieboek van Ossendrecht" zwijgt verder over du Pon. Hij zal er ook nooit meer in voorkomen. Het venijn zat zoals altijd in de staart. De Bergse Heren waren vanzelfsprekend op de hoogte van het verslag van Morin. Al op 2 november 1740 volgt de beslissing van de Heren Raden (24). Over het verzoek van du Pon om zich mondeling te mogen verantwoorden reppen ze met geen woord, onverstoort stellen ze vast:

*"Als gelezen een brief van Pieter du Pon secretaris en stckhouder van Woensdrecht, Putte en halff Ossendrecht, Dijkgraaff etc., etc., gedateert de 11e juni deses jare 1740, waerbij Pieter du Pon komt te verklaren datt hij afstantt doet van alle de voorseijden ampten die heij van sijne Hoogheijt den Markies van Bergen bedient, waerop gedelibreert sijnde is goetgevonden en verstaan met sijne demissie te accorderen en hem van de bediening der gemete ampten te ontslaan".*

Zij zullen de secretaris per brief in kennis stellen van hun beslissing en verklaren namens de Markies alle bovenvermelde ambten voor vacant. Indien Pieter nog enige hoop mocht hebben gekoesterd dan wij hij het nu.

Ruim 2 weken, op 19 november, later volgde bij exploit van de kamerbewaarde en gezworen exploiteur Broekhuizen het overhandigen van het exploit, met een afschrift van de beslissing van 2 november aan Pieter du Pon ten zijnen huize (25).

Voor Pieter du Pon is het doek gevallen. De coulissen zijn voortijdig dichtgegaan. Ook deze familie verdwijnt zonder een spoor achter te laten in de nevelen van de tijd. Een echtpaar zijn we nog vergeten: Abraham Vermeer en zijn vrouw Jacobina, zij waren in wezen de "aanstichters" van dit artikel. Ook voor hen liep de belastende verklaring over vd. M. met een sisser af. Hij kon zijn ambt blijven uitoefenen. In 1737 hadden ze 6 kinderen (6).

Jacomina moet tussen 1737 en 1742 zijn overleden. Gedurende 1742 blijkt hij gehuwd te zijn met zijn derde vrouw, Elisabeth Goedhart (27). In 1746 hebben ze zeven kinderen, waarvan 1 ouder dan 16 jaar, namelijk Emerentia (28).

Volgens de opgave van mei 1747 blijkt het gezin nog intakt te zijn (29). Gedurende hetzelfde jaar vallen de Fransen Bergen op Zoom aan en overmeesteren de stad in de Herfst.

Tijdens de belegering breken er hevige epidemieën uit. Twintigduizend Franse soldaten vallen hieraan te offer (30).

Op het geplunderde platteland rond Bergen op Zoom is het niet beter. Circa 24-30 % van de bevolking sterft gedurende de gevechtsperiode en kort daarna door ziekte en gebrek.

Gedurende die tijd moeten ook beide ouders en bijna alle kinderen zijn overleden. Bij de eerst daarna gehouden tellingen in 1749 komen ze als familie niet meer voor (31).

Van het gehele gezin rest nog één kind, zeer nuchter omschreven "Elisabeth Vermeer houkint" in de huishouding van Andries de Meester, een andere schoolmeester en schepen in Woensdrecht.

Met deze laatste gegevens is het verhaal ten einde.

Een verhaal, van aanklagers en aangeklaagden, maar in wezen een verhaal zonder winnaars, want dat is immers zoals altijd "de tijd"!

A.J. Pijnen.

VERANTWOORDING.

1. Gerechtelijke stukken van April 1729 - 19 juni 1733.  
Folio 5 verso - 6 recto - Oud Archief te Woensdrecht.
2. Trouwregister NH Gemeente Ossendrecht 1690-1733.  
Rijksarchief 's Hertogenbosch.
3. Ibidem.
4. Ibidem.
5. N.H. Trouw wn Doopregister Ossendrecht 1653-1721.  
Rijksarchief 's Hertogenbosch.
6. N.H. Doopregister Osd. 1722-1789.  
Rijksarchief 's Hertogenbosch.
7. Resolutieboek Ossendrecht 1675-1746, folio 6 recto en verso  
Gemeentearchief Ossendrecht.
8. Ibidem , , 12 recto en 13 verso.  
Gemeentearchief Ossendrecht.
9. Register van Commissiën enz. van de Ren.Rekenkamer, Inv.no. 58,  
folio 120-123 Gemeentearchief Bergen op Zoom
10. Resolutieboek Ossendrecht folio 80 verso en 81 recto Gemeente-  
archief Ossendrecht.
11. Ibidem , , folio 83 recto tot 84 verso , ,
12. Ibidem , , folio 85 verso , ,
13. Ibidem , , folio 87 verso en 88 recto , ,
14. Inventaris R. en Rekenkamer B.o. Zoom, blz 287, 306, 327 G.A.B.
15. Lidmatenregister en doopregister 1653-1721 N.H. Gemeente aange-  
nomen Allegondina van Sambeeck 19 maart 1737.
16. Resolutieboek Osd. folio 86 recto en verso. Verder commissiën-  
register R.R. kamer B.o.Z. Inv.no. 60, folio's 99 t/m 102 G.A.B.
17. Archief RR B.o. Zoom, inv. no. 479 G.A.B.

18. Resolutieboek Ossendrecht folio 97 recto-vertò G.A.O.
19. Archief R.R.kamer B.op Zoom Inv. 479 GAB.
20. Ibidem.
21. Resolutieboek, Ossendrecht, folio 98 recto en vertò G.A.A.
22. Ibidem folio 99 recto en vertò item.
23. Ibidem folio 101 t/m 107 item.
24. Archief R.R. B.op Zoom Inv. no. 479 G.A.B.
25. Ibidem.
26. Kohieren hoofdgeld. gemaal en accijnzen Inv.no. 340 Gem.Arch.  
Wdt.
27. Ibidem 342 Item.
28. Ibidem 346 Item.
29. Ibidem 347 Item.
30. Studies uit Bergen op Zoom 1975, blz. 96.
31. Kohieren hoofdgeld. gemaal en accijnzen Inv.no. 348 G.A.W.

A.J. Pijnen.



## **VISIE VAN EEN WESTBRABANDER OVER**

### **DE VERDELING VAN BRABANT**

#### INLEIDING.

Bij deze wil ik gaarne Uw gewaardeerde aandacht vragen voor onderstaande pennevrucht van Fons Gieles, Bergenaar en Brabander, in hart en nieren.

Dit stuk zijn stijl eigen, was zijn gloedvol betoog tijdens de provinciale hoorzitting n.m. de voorgenomen deling van Nrd. Brabant te Roosendaal in Hotel Goderie, op 21 Febr. 1980.

Een stuk dat verdraagzaamheid ademt, doch wat de verdeling van een ongedeeld Nrd. Brabant betreft niets aan duidelijkheid overlaat. Fons, omwille van de plaatsing in ons tijdschrift heb ik één enkele zin anders laten lopen.

De Strekking, noch inhoud, worden hierdoor aangetast.

En gij heemkunde/Brabantliefhebbers, tast toe.

Het moge U bevallen.

Fons Pijnen.

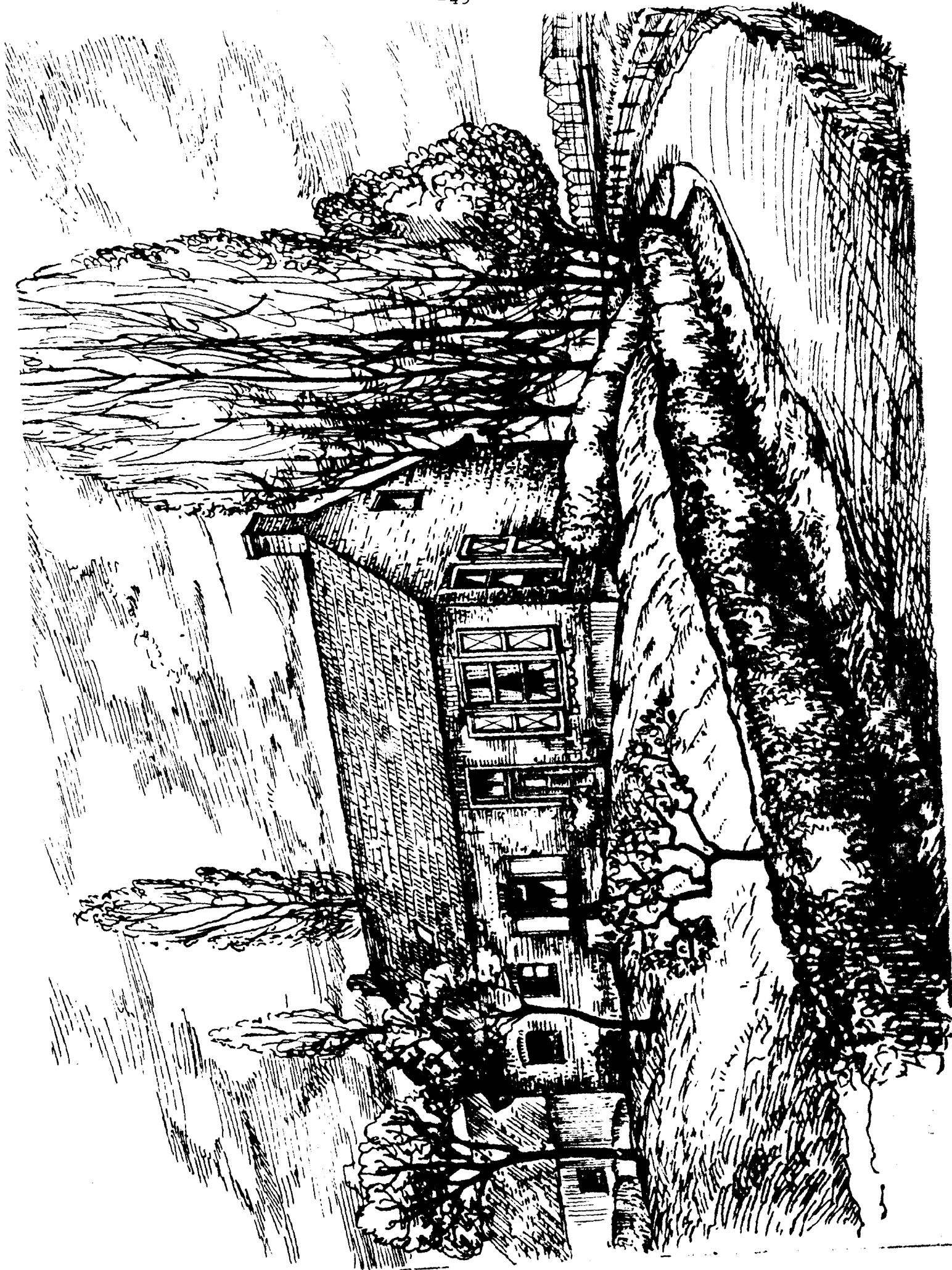
In zijn "Land van Rembrandt" schrijft Busken Heut (1826-1886) over Marnix van Sint Aldegonde (1538-1598) de volgende karakteristieke regels:

"De afschuw van het Katholicisme, die bij het stichten van de Republiek der Zeven Provinciën alreeds zulk een voorname rol is gaan vervullen, vond misschien in hem haar scherpste uitdrukking en wij zullen Marnix eerst recht kunnen doen wanneer wij moeten spreken over de haat, die van de grote liefde der Nederlanders voor godsdienstige en staatkundige vrijheid de springveer geweest is".(1)

Dit waren enkele regels van een man, stammende uit een oud Hugenotengeslacht die, na theologische studies te hebben gedaan in Leiden, zijn predikantenambt opgeeft en zijn verdere leven wijdt aan het publiceren, waarin een sterke anti-katholieke tendens zich manifesteerde.

De "Bijcorf" in 1569 door Marnix geschreven, zijnde één honende tekst aan het adres der Katholieke Kerk, leidt in de Nederlanden tot op de dag van heden een bestaan, waarvan men de uitwerking niet mag onderschatten. Een uitwerking veelal ten detrimente van de lezer of lezeres, soms ook wel ten vermaak. Ieder die zijn geschiedenis kent, weet, dat het opkomen van de Nieuwe Leer, in de Nederlanden ontelbare koppen rolden onder het Rooms-Koninklijk slagzwaard.

Wie krijgt niet het schaamrood op de wangen wanneer in 1572 tijdens de Bartholomeusnacht een slachting onder de Hugenoten wordt aangericht zodat circa tienduizend mensen sneuvelden? Dat te Rome, bij het vernemen van dit bericht, door Paus Gregorius XIII een Te Deum werd aangeheven ? (2)



Niet om oude vuren weer te doen opvlammen, niet om oude vetes weer in herinnering te brengen zijn de woorden van Busken Heut geciteerd, maar om wat nevelgordijnen door te blazen, die ons, wellicht als door een sleutelgat, een blik verschaffen op een nog steeds levende historische realiteit.

Boven de rivieren van ons land treft men sedert 1560 een groeiende menigte verdrevenen omwille van hun geloof. Er ontstaat daar een 'reservaat' van hooggeschoolde vaklieden, denkers, ondernemers, die de wijk namen, allereerst om het vege lijf te redden. Velen beëindigen hun escapades in de vrijheidlievende stad Amsterdam, waar tallozen zich definitief vestigden.

Daar ontmoetten ze veel oudere lotgenoten die óók omwille van hun geloof eeuwenlang werden opgejaagd en naar het leven gestaan doch te Amsterdam zich veilig wisten n.l. veel Joodse families. Er bevonden zich in het Noorden van ons land ook vluchtelingen die er geen geloof op na houden in de strikt Kerkelijke betekenis maar een denkwereld in zich meedragen waarin met het leven op deze aarde ook alles definitief is gedaan. Zij zijn herkenbaar aan het attribuut van de Schedel en de letters I.N.R.I. (3), niet te verwisselen met dezelfde letters op het kruis van Golgotha. Grote denkers als Spinoza, Comenius en Descartes, hebben in die Noord-Nederlandse wereld hun invloed tot op heden (4).

Het niet aanhangen en beleiden van het oude traditionele geloof was destijds verdacht bij de Spaanse vorsten. Wie tegen de kerk was, was tegelijkertijd tegen de Staat. Er was veel persoonlijke moed voor nodig te getuigen van een ander geloof en andere levenswijze omdat zulks de kop doorgaans kostte of gedwongen was de geboortegrond te verlaten en uit te wijken naar verdraagzamer oorden.

Wanneer Brabant Generaliteitsland wordt gaat het een tijd tegemoet die als répercussie voor de vorige eeuwen kan worden gezien. Het wordt arm gehouden, het fungeert regelmatig als slagveld, de 'industrie' in de huiskamer beperkt zich tot ambachten die voorzien in de meest elementaire behoeften: Kleding en voedsel. Het bijeenkomen van Katholieken in openbare kerkgebouwen is verboden. Dus ook de eeuwen-oude tradities zoals processies zijn 'fini'. Het onderwijs is erbarmelijk. (5) Ach, U kent deze geschiedenis.

Maar wat wij heden ten dage té weinig waarderen, veel te weinig dankbaar voor zijn, is die enorme strijd in Brabant welke er sedert 1848 begint. Weliswaar hadden de Fransen Vrijheid gebracht maar vergeet niet dat, wanneer men eeuwen lang de rug heeft moeten krommen onder zware lasten, die rug niet plotseling strekt wanneer die lasten er afvallen. Die eeuwenlange Brabantse lijdzaamheid, slechts vol te houden wanneer de 'Imitatio Christi' (6) de krachtbron daartoe is, heeft vertrouwdheid met de armoede bijna tot een vanzelfsprekendheid doen groeien.

Wanneer vanuit Engeland de machinerieën het handwerk gaan verdrijven, de katoentjes als warme broodjes over de toonbank van de wereld gaan, de metalen bruggen Brabant met Holland verbinden, auto, lamp, telegraaf en telefoon hun intrede doen en nog later de chemie de stalmost verdringt, staat er in Brabant een rijk arsenaal aan mankracht gereed.

Onze armoede van toen: uitgestrekte gronden zonder woningen, veel stil natuurschoon, het lied van de vogels, stromende heldere beken, dat is nã 1945 Brabant's grootste rijkdom gebleken. Van Oost- naar West-Brabant ontstaat een lint van industrieën langs de oude wegen waarvan nu jammer genoeg de prachtige bomerijen verdwijnen voor het snelverkeer. De natuurlijke wasdom van de katholieke Brabander, nog niet beïnvloed door de N.V.S.H., heeft Brabant numeriek (qua inwonerstal) sterk doen groeien.

Het is van deze bevolking waarvan P.C. de Brouwer (7) in 1950 de historische woorden sprak: "dat zij zou bijdragen, in al hun stilheid, en rust, tot het herstel van het mensdom". De afgelopen dertig jaren zijn die woorden, zeker wat Brabant betreft, bewaarheid. Brabant is er bovenop, na drie eeuwen verpaupering. Een bloeiend onderwijs, met bloed zweet en tranen opgebouwd tegen grote verdrukking in, levert het vereiste kader. Alleen de Universiteit zit nog in de hoge hoed en is het wachten op de tovenaar die hem eruit weet te futselen.

En nũ, nadat Brabant krachtig is geworden, arbeidzaam, goedgeorganiseerd, geindustrialiseerd, etc., etc., komt anno 1975 de Heer de Gaay Fortman met het middeleeuwse "Vierendelen" voor de dag. Sindsdien hebben heel wat Brabantse Kaderleden zijn plan serieus overdacht en even serieus en goed beredeneerd verworpen. (8) Het is bewonderenswaardig hoe velen zich belangeloos inzetten om dit snode plan, dat een aanval kan betekenen op Brabants' identiteit te bestrijden.

Wanneer Minister de Gaay Fortman wordt opgevolgd door Min. Wiegel, gaan de delingsplannen niet de ijskast in maar blijven op kamertemperatuur. Wiegel zegt in 1978 in het Provinciehuis te Den Bosch dat "hij de schaal van Brabant te groot vindt". (9) Een hoogst zonderlinge uitspraak in een tijd die bol staat van schaalvergroting onder de druk des tijds.

Men belegt vergaderingen, studeert over de consequenties, publiceert, polemiseert over de driedeling van Brabant. Dit alles resulteert in een massaal verwerpen van de delingsplannen. Dit verwerpen is geen emotionele verwerping, doch draagt het gewaad van de koele zilveren rede. Had men dat soms van Brabant niet verwacht? De hooggestemdheid van de formuleringen kunnen slechts met redelijkheid worden beantwoord. En wat doet de minister?

Hij is nog niet overtuigd genóég! En gaat voort de argumenten uit Brabant en het Brabantse ambtenarencorps te deponeren onder de glazen stolp, zodat hij ze wel ziet maar niet hoort.

Hier dient een dringende vraag gesteld: Hoe komt het dat een alleszins redelijk man, die in het verleden op vele wijze van zijn redelijkheid blijk gaf en mede uit hoofde van zijn liberaliteit de rede hoog in het vaandel draagt, hoe deze man, ten aanzien van die vele redelijke argumenten uit Noord-Brabant, geen redelijke weerlegging weet te creëren die sterk overtuigt.

Moeten wij dan soms de conclusie trekken dat er krachten en verplichtingen bestaan vanwaaruit wij dat zwijgen en dat doorgaan met deelplannen moeten verklaren? En waar moeten wij die krachten dan zoeken?

EENHEID is ten alle tijde geprezen als een van de hoogste geestelijke goederen. "Union Fait la Force", Eendracht maakt macht.

"Sei Einig" sprak Goethe. "Opdat allen een zijn" etc. Eenheid is steeds gezien als een bron van kracht en sterkte. Eenheid in denken, in geloven, in handelen, dat is iets machtigs. Natuurlijk wél onder voorwaarde dat die eenheid ontstaan is in vrijheid en niet, zoals ik eens op een Duitse bierpul las, waarop de weinig aantrekkelijke tekst: Willst Du nicht mein Bruder sein, so haue Ich deine Schedel fein".

Wiegel is een verdraagzaam man. Nederland is een verdraagzaam land. Maar komt misschien bij het zien van een sterk Brabant anno 1975 het spookbeeld op dat Nederland een Roomse Natie zou kunnen worden? En is dat niet de grootste nachtmerrie die men in bepaalde Hollandse milieus op zich af ziet komen? (10) Herleeft bij hen het verleden en wordt daarom Marnix van Sint Aldegonde's "Bijcorff" weer dapper uit de kast gehaald?

Brabant is één. Dat is te zien! Maar vergist U zich niet. Ik ben zo vrij "à titre personnelle" enkele feiten onder Uw aandacht te brengen.

+ Er is een concentratie van macht te constateren naar achter de Oude Waterlinie. Let U eens op waar zich de macht van de pers aan het concentreren is? Naar achter de Waterlinie! Tegelijkertijd de greep veroverend op de Brabantse krantelezer. Deze stad (Roosendaal) beleefde onlangs dat een bekende drukkerij, uitgeverij annex dagblad overging in handen van de N.D.U. (11) Weliswaar met de garantie van identiteitsbehoud maar dat zal de tijd ons leren. In Bergen op Zoom zeggen ze: "K'elleput oew ope". (Ik help het je hopen.)

+ Een andere machtsconcentratie neem ik waar op cultureel gebied. Vincent van Gogh schilderde nog geen honderd jaar geleden de eenvoudige arme, Brabantse boerenmens. De aardappeleters, de wevers, de aardappelrooiers, rietbedekte stulpen, bij zonsondergang, het laantje bij Nuenen.

Om Vincent's kunst te zien moet men nu naar Amsterdam. Dat wist men in Holland prima te verkopen.

Van Gogh behoort tot de groten van Nederland. Hij dient dus gepresenteerd te worden vlak bij alle andere groten. Hij kreeg zijn museum, vlak bij alle ander grote kunstenaars wier werken in het Rijksmuseum worden bewaard.

Brabant was niet alert genoeg om bij Zundert temidden van een onge-repte natuur van Gogh's artistieke oeuvre "op te baren" in een waardig museum. Het pleit voor Hollands Koopmanschap dat het in de armen van Gogh kapitaal zag. (12)

+ Wij zien ook onze oude Bibliotheken uit de tanende kloosters verdwijnen naar achter de Waterlinie. Kostbare boeken van Seminarie Hoeven verdwenen naar Amsterdam, U kent de droeve story en die van vele andere bibliotheken. (13)

+ Waarom moest een museum voor Christelijke Kunst uitgesproken in Utrecht terecht komen? Dat zich thans heeft verworpen als opslagschuur van Christelijke kunstwerken? Dat museum had in Brabant dienen te staan. Op zuiver historische gronden al! (14)

+ Er voltrekt zich ook een terugtrekken naar achter de Waterlinie van Economische macht.

+ Waar bevindt zich de grootste concentratie van allehand management? Niet in Brabant!

+ Zoals Mr. van Vlijmen onlangs schreef in het laatste nummer van "Brabantia" (1979 no. 6) bespeurt hij de tendenzen naar centralisatie van politieke en bestuurlijke macht boven de Waterlinie. En hij constateert heel vriendelijk, dat er aldaar in Den Haag sprake is van nostalgie naar de tijd uit het eerste deel van de vorige eeuw. (15)

+ Er wordt ook gerukt aan de regionale zender in Brabant. Er dreigt subsidieverlies.

De bestuursmachtconcentratie naar achter de Waterlinie wordt werkelijkheid.

- a. Als Brabant gevierendeeld of in drieën wordt gedeeld.
- b. De gemeentes heringedeeld worden, met de reële kans op ingrijpende verandering van het Burgemeestersbestand.
- c. Als de benoemingsprocedure van de Burgemeesters louter op strikt juridische gronden gevoerd gaat worden met voorbijzien van vergroeiheid met de stad en dorp, vertrouwdheid van Burgemeestersgezin met de jarenlange standplaats.

HET VERDELEN VAN EEN BESTAANDE EENHEID IS EEN OUD ROMEINS BEHEERS-PRINCIPE.

"Divide et Impera" zeiden de Romeinen reeds. Brabants Eenheid is krachtig. Het moet derhalve behouden blijven omdat het welzijn van het deel (Brabant deel van het geheel Nederland) bijdraagt aan het welzijn van het geheel.

Brabants welzijn is bevordelijk voor Nederlands welzijn. Daarom moet het één en onverdeeld blijven.

#### BRONNEN

- 1) Busken Heut : "Land van Rembrandt" Dl.1 blz. 287 Prisma editie.
- 2) Dr. H. Brugmans en Dr. G. Kernkamp: "Algemene Geschiedenis".  
Dl.3 blz. 184-187.
- 3) Rembrandt's ets van Dr. Faust. Zie ook uitgave "De Faustlegende" door Dr. Faggel.
- 4) Prof. Sassen "Herleving van het Spinozisme in Nederland in de 19e eeuw" Zie studia Catholica 1958.  
"Spinoza, Kernmomenten in zijn denken". Het Wereldvenster Baarn 1977.  
B. v. Gelder: "Zoekers naar Waarheid" Sijthoff 1963.  
van de Wal : "Descartes" uitg. Manteaux Brussel 1960.
- 5) Dr. Reinsma : "Het lager Onderwijs in Noord Brabant tussen 1830 en 1850 volgens de rapporten van de hoofdinspecteur Wijnbeek".
- 6) Thomas á Kempis (1379-1476) "Imitatio Christi".
- 7) Dr. P.C. de Brouwer in het tijdschrift "Brabantia Nostra" 1951.
- 8) Mr. P.A.H.M. van Vlijmen: "Braban Een" Brabantia 1979 blz. 58-59  
Idem : "Miniprovincie Kempenland" Brabantia  
1979 blz. 111-112.  
Idem : "Wat wil Wiegel" Brabantia 1979 blz.  
202-203.  
J.D. van der Harten : "Enkele opmerkingen en vragen".

- Prof. Mr. J.P.A. Coopmans: "Reorganisatie Binnelands Bestuur".  
Dr. J.P.A. van Dam : "Op weg naar Viervuldigheid"?  
Mr. P. Kuypers : "De miniprovincie: concept of anti-concept?"  
Mr. J.B.A. van Laarhoven: "Bestuurlijk Perspectief voor Brabant?"  
Alle artikelen in Brabantia no. 6 1975.  
Dr. L. Pirenne : "Brabant één en anders geen" 5 aug. 1976.  
Huybergen Kamp Brabants Heem. Zie Brabants Heem 1976 no. 3.

PROVINCIAAL GENOOTSCHAP. Enquete onder haar leden.  
Stichting Kempenland 1977. De culturele belangen verzetten zich tegen de verdeling van de Brabanders. Zie Brabants Heem.

Enquete onder Gemeentebesturen: 78% tegen deling. Bericht in "De Stem" van 31-3-1979.

- 9) Bericht in de Provinciale Pers 1978.
- 10) Op 25-9-1980, een half jaar na het uitspreken van deze redevoering te Roosendaal zegt Anton Constandse over Hilversum 1 T.V. des avonds om vijf over elf: "De kerk moet afgebroken worden. Een eventueel bezoek aan Nederland door de Paus ZOU DE HISTORIE TE SCHANDE MAKEN."  
Dezelfde A. Constandse in zijn boek "GESCHIEDENIS van het HUMANISME in Nederland" uitg. Kruseman Den Haag 1978: zegt in zijn nawoord "dat de verbreiding en verdieping van de humanistische waarden de ontkerstening in Nederland hebben veroorzaakt of bevorderd".
- 11) Dagblad "De Stem": 29-2-79. Fusie van N.D.U. en ELSEVIER met het Brabants Nieuwsblad een feit".  
Opinerende weekbladen: Elsevier-De Tijd-Hervormd Nederland-Vrij Nederland, De Nieuwe Linie- De Groene Amsterdammer, e.a. vanachter de Waterlinie. De Haagse Post.  
C.a. 80% van de Dagbladpers in Nederland is afkomstig vanachter de Waterlinie. Zie voor exact gedetailleerde cijfers het tijdschrift "De Journalist" 1978 14 sept. en 16 nov. resp. no. 18 en no. 22.
- 12) Opening Van Gogh Museum Amsterdam 1973.
- 13) Dr. A.H. Bredero: "Cultuurerosie (o.a. van de wingewesten) Brabantia, maart 1970, blz. 46.
- 14) Opening Museum van Christelijke Kunst te Utrecht 1977.
- 15) Mr. P.A.H.M. van Vlijmen "Centralisatiepolitiek" 1979 no. 6 blz. 227-229.

Fons Gieles.

## BEVOLKINGSSTATISTIEKEN UIT DE 18<sup>e</sup> EEUW

Register 31B uit het kerkarchief van Hoogstraten: Acta decanatus Hooghstratani 1704-1826 bevat o.m. een bevolkingsstatistiek van het oudbisdom Antwerpen, opgesteld door C.A. Meeusen, secretaris van het bisdom in 1790 en tot aan zijn dood in 1845 pastoor-deken te Brecht. De lijst bevat de naam van 147 parochies met het aantal communicanten in 1712, de naam van de dekenij en de begever van het pastoraat. We beperken ons hier tot de parochies van Noord-Brabant.

Om de bruikbaarheid te verhogen, hebben we de statistieken aangevuld met het aantal communicanten van 1722 en 1736 volgens de verslagen van de Antwerpse bisschoppen aan Rome. 1) De gemiddelde eerste communieleeftijd schijnt te schommelen tussen 13 en 14 jaar. In 1752 noteerde de pastoor van Nispen als een merkwaardigheid dat de dertienjarige Eva Hoendervangers op haar sterfbed haar eerste communie mocht dóen. 2) Nispen en Essen hadden in die tijd een gezamenlijke kerk te Essen. Er werden verschillende methoden gezocht om vanuit het aantal communicanten het benaderend aantal inwoners te kunnen berekenen. Voor de Zuidelijke Nederlanden schat men dat rond 1700 65% van de bevolking (coëfficiënt 1,53) communiceerde. In de tweede helft zou dat aantal opgelopen zijn tot 70 à 75 % (coëff. 1,42 à 1,33).3)

Breda een onderscheid doorgevoerd tussen de heidorpen (Alphen, Baarle, Chaam, Rijsbergen, Sprundel, Zundert) en de beemdendorpen (Bavel, Dongen, Dorst, Etten, Gilze, Ginneken, Princenhage, Rijen, Terheijden, Teteringen.4) Hij vertrekt van de veronderstelling dat na 1700 de communieleeftijd lag op gemiddeld 14 jaar. De eerste groep kreeg als coëfficiënt 1,72 en de tweede groep 1,47. Na controle bleek dat de omrekeningsfactor voor de heidorpen veel te hoog en voor de beemdendorpen iets te laag lag. Alphen is wel een extreem voorbeeld. In 1736 telde het 870 communicanten, vermenigvuldigd met 1,72 zou dat neerkomen op ca. 1496 inwoners. Welnu in 1742 bedroeg dat aantal slechts 1004 of een afwijking van bijna + 50%. De auteur geeft toe dat dit onaanvaardbaar is, maar kan ook geen betere cijfers voorstellen, omdat de afwijkingen in de onderzochte dorpen zowel positief als negatief onderling te zeer verschillen.

Wij menen dat er beslist een fout zit in de gegevens. Volgens de officiële cijfers zou Alphen liefst 86% (coëff. 1,15) communicanten hebben geteld. Dat is uitgesloten! Ook andere parochies roepen vraagtekens op. Daar de communicantencijfers meestal flink zijn afgerond en het schattingsvermogen van de pastoraat zeer variabel was, mogen deze gegevens slechts met uiterste omzichtigheid worden gebruikt en dan alleen na vergelijking met andere bronnen. Een ander probleem is het aantal gereformeerden waarover alleen maar gissingen bestaan.



Daar er in Noord-Brabant geen officiële volkstellingen zijn gehouden zoals in de Zuidelijke Nederlanden, kunnen we ons maar behelpen met de getallen die toenmalige auteurs ons meedelen,5) heel dikwijls zijn die dan nog van samengevoegde gemeenten, wat de zaak er zeker niet eenvoudiger op maakt. Bij gebrek aan gegevens blijven Halsteren, Riel en Steenberg in de kou staan.

Kerkwettelijk bezit thans de bisschop het benoemingsrecht van de pastoors. Vroeger hadden de heren van de plaats, de bezitters van de grond of de stichters van de parochie daarin het eerste woord. Zo kon het collatierecht mettertijd veranderen van plaats en eigenaar, verkocht en vererfd worden. Zelfs de bronnen geven tegenstrijdige mededelingen al naar gelang de toestand in rechte of in feite was. De Franse Revolutie heeft gelukkig een eind gemaakt aan die warboel.

Moge deze korte bijdrage een stimulans betekenen voor de plaatselijke geschiedvorsers om aan de hand van de bewaarde hoofdentellingen en andere archiefstukken preciezere gegevens te kunnen vooropstellen.

1. J. Paquay : De bisschopelijke kerkverslagen aan de H. Stoel (jaarboek van het Limburgsch geschied- en ouheidkundig Genootschap 1931, V-118).
2. Kerkarchief Essen f<sup>o</sup> 947 v.
3. J. de Brouwer : Demografische evolutie van het land van Aalst 1570-1800, Brussel 1968, XXXV.
4. A.C.M. Kappelhof : De waarde van de visitatieverslagen als bron voor de historische demografie. De Baronie van Breda 1645-1742 (De oranjeboom 1974, 58-89).
5. Bevolking markiezaat 1725 in : Hedendaagse historie of tegenwoordige staet van alle volkeren XII, Amsterdam 1740, 173-191. Bevolking baronie in Th.E. van Goor : Beschryving van stadt en lande van Breda, Den Haag 1744, 354-355.

parochies	c o m m u n i c a n t e n			b e v o l k i n g	
	1712	1722	1736	1725	1742
1. Alphen	870	800	870		1004
2. Baarle-Nassau	(1800)	(1820)	--		1608
3. Bavel	450	460	500		(2101)
4. Bergen op Zoom	1400	1400	1400	8000	
5. Breda	6000	6000	3000		11.000
6. Chaam	550	570	550		824
7. Dongen	1100	1100	1200		2124
8. Dorst	150	150	150		(4767)
9. Etten	1700	1700	1700		(3150)
10. Gastel	1400	1415	--	1665	
11. Gilze	900	900	915		(1685)
12. Ginneken	1100	1100	1020		(2101)
13. Halsteren	600	600	--		
14. Hoeven	860	872	--	1131	
15. Hoogerheide	424	435	--	(842)	
16. Huybergen	300	350	--	302	
17. Nispen	(2500)	(2520)	--		(320?)
18. Oosterhout	2600	2700	2890		(4767)
19. Ossendrecht	--	--	--	(842)	

2. () samen met Baarle-Hertog, Ulicoten en Zondereigen.  
 3. () samen met Ginneken.  
 8. () samen met Oosterhout.  
 9. () samen met Leur en Sprundel.  
 11. () samen met Rijen.  
 12. () samen met Bavel.  
 15. () samen met Ossendrecht en Woensdrecht.  
 17. () communicanten samen met Essen; de bevolking werd geschat volgens de hoofdentellingen van 1762 en vv. Het totaal werd opgenomen in Roosendaal.  
 18. () samen met Dorst.  
 19. () samen met Hoogerheide en Woensdrecht.

	1712	1722	1736	1725	1742
20. Oudenbosch	950	953	--	1565	
21. Princenhage	2000	2000	2000		3180
22. Putte	--	--	(240)	212	
23. Riel	250	250	250		
24. Rijen	450	460	450		(1685)
25. Rijsbergen	800	800	800		1100
26. Roosendaal	2000	2050	--		(4337)
27. Rucphen	550	560	--	728	
28. Sprundel	440	450	440		(3150)
29. Standdaarbuiten	600	615	--	520	
30. Steenberg	1200	1200	--		
31. Terheijden	1000	1000	1000		1604
32. Teteringen	600	600	625		1001
33. Woensdrecht	--	--	--	(842)	
34. Wouw	1900	1925	--	(2042)	
35. Zegge	--	--	--	338	
36. Groot-Zundert	1200	1210	1100		2352
37. Klein-Zundert	370	380	365		

22. () samen met Belgisch Putte.

24. () samen met Gilze.

26. () samen met Nispen.

28. () samen met Etten-Leur.

33. () samen met Hoogerheide en Ossendrecht.

34. () samen met Heerle en Moerstraten.

l a n d	d e k e n i j	c o l l a t i e r e c h t
1. Baronie Breda	Breda	Abt van Tongerlo
2. "	Hoogstraten	Abdis van Thorn
3. "	Breda	Bisschop van Antwerpen
4. Mariezaat Bergen op Zoom	Bergen op Zoom	Markies van Bergen
5. Baronie Breda	Breda	Heer van Breda
6. "	"	Abt van Tongerlo
7. "	"	Bisschop van Antwerpen
8. "	"	Pastoor van Oosterhout
9. "	"	Abdis van Thorn
10. Markiezaat B.o.Z.	Bergen op Zoom	Abt van St.-Bernards (Hemiksem)
11. Baronie Breda	Breda	Abdis van Thorn
12. "	"	"
13. Markiezaat B.o.Z.	Bergen op Zoom	Deken & kapittel van B.o.Z.
14. Bisschop van Antwerpen	"	Abt van St-Bernards
15. Markiezaat B.o.Z.	"	Markies van Bergen
16. "	"	Prior van Huybergen
17. Baronie Breda	"	Abt van Tongerlo
18. "	Breda	Militaire commandant
19. <u>Markiezaat</u> B.o.Z.	Bergen op Zoom	(Parochie Hoogerheide)

7. Variant collatierrecht : heer van Breda.

13. Variant collatierrecht : bisschop van Antwerpen.

18. Variant collatierrecht : bisschop van Antwerpen.

l a n d	d e k e n i j	c o l l a t i e r e c h t
20. Markiezaat B.o.Z.	Bergen op Zoom	Abt van St.-Bernards
21. Baronie Breda	Breda	Abdis van Thorn
22. Markiezaat B.o.Z;	Bergen op Zoom	Abt van St.-Bernards
23. Baronie Breda	Breda	Abt van Tongerlo
24. "	"	Pastoor van Gilze
25. "	"	Bisschop van Gent
26. "	Bergen op Zoom	Abt van Tongerlo
27. Markiezaat B.o.Z.	"	Schepenen of markies van B.o.Z.
28. Baronie Breda	Breda	Abdis van Thorn
29. Markiezaat B.o.Z.	Bergen op Zoom	Markies van Bergen
30. "	"	Graaf van Nassau
31. Baronie Breda	Breda	Kapittel van Breda
32. "	"	
33. Markiezaat B.o.Z.	Bergen op Zoom	(Parochie Hoogerheide)
34. "	"	Abt van St.-Bernards
35. "	"	
36. Baronie Breda	Breda	Heer van Breda
37. "	Hoogstraten	Abt van Tongerlo

21. Variant collatierrecht : kapittel van s'-Hertogenbosch.
22. Variant collatierrecht : prior van Huybergen tot 1731. Daarna collatierrecht aan de bisschop van Antwerpen en de familie de Fraula.
24. Varianten collatierrecht : bisschop van Antwerpen, abt van Tongerlo.
25. Variant collatierrecht : abt van St.-Baafs (Gent).
30. Variant collatierrecht : bisschop van Antwerpen.

L. Verammen.

*Op de voorplaat een fragment van de  
kaart van Jaap van Deventer,  
cartograaf 1512 - 1575, gecopieerd  
met toestemming van de uitgever,  
M. Nijhoff te 's Gravenhage.*

*Tijding, Kroniek van de Heemkundekring  
't Zuidkwartier.*

*Lidmaatschapskosten f.25,— per jaar,  
tnv. Penningmeester 't Zuidkwartier,  
nr. 140521437, Rabobank Ossendrecht,  
postrek.nr. bank: 1107397.*

**TIJDINGTIJDING**

---

---

---

---

---